

4

Hungarológiai ismerettár

**Egy angol–magyar
műveltségközvetítő**

*Válogatás
Békássy Ferenc
hátrahagyott írásaiból*

HUNGAROLÓGIAI ISMERETTÁR

4.

EGY ANGOL-MAGYAR MŰVELTSÉGGÖZVETÍTŐ

Válogatás

Békássy Ferenc hátrahagyott írásaiból

Válogatta
Éder Zoltán

NEMZETKÖZI HUNGAROLÓGIAI KÖZPONT

Budapest

1989

Sorozatszerkesztő

GIAY BÉLA

Válogatta, szerkesztette, a szöveget gondozta, az életrajzot,
a bibliográfiákat és a jegyzeteket összeállította

Éder Zoltán

Lektorálta:

SIPOS LAJOS

ISSN 0865-1949

ISBN 96301 9911 4

F.k.: A Nemzetközi Hungarológiai Központ igazgatója

Készült 600 példányban 18 B/5 iv terjedelemben

1989/207 VEIKI Sokszorosító

Fel, vez. Vékony József

A kis-sennyei kastély

a Rába-berek és a Sorok-rétek közt fekvő parkban áll...

"A székesfehérvár-grazi 8-as út a Magyar Költők Országútja" - hívta föl nemrégiben rá figyelmünket Simonffy András -, "erről térhetni le Nagy Lászlóhoz, Berzsenyihez, Kisfaludyhoz, Döbrentei Gáborékhoz, Weöres Sándorékhoz, Simon Istvánhoz, a kamasz Petőfihez Ostffyasszonyfára, Illyéshez Tihanyba, vagy akár egy ugrással a Szigliget hűvösében születendő versek mai ihletettjeihez."

Ezen a líraian regényes országúton kissé továbbhaladva Nyugat felé, immár Vas vármegye erdős-berkes tájain, alighanem az utolsó "költői" elágazást Kámnál találjuk. Itt Szombathely irányába indulva el, csakhamar újabb kereszteződéshez jutunk Rumnál, ahol a Sárvárról Rábahídvégre vezető általútra térünk rá, s alig néhány kilométer után érjük el Zsennye határát. De mielőtt bemennénk a faluba, párszáz méterrel előtte, tekintetünket romantikus stílusban épült kastély vonja magára, az amely Békássy Istvánné Babits Mihályhoz szóló tájékoztatása szerint "a Rába-berek és a Sorok-rétek közt fekvő parkban áll".

Itt született, ennek a tájnak alkotóelemeiből építette föl "fantáziájának palotáját", a cambridgei Király Kollégiumból ide járt haza a szünidőkre, s ide az ősi földbe tért meg végső pihenőre Békássy Ferenc, a költő.

Nevét hiába keressük irodalomtörténeti kézikönyveinkben; legfeljebb lexikonokban találhatunk róla néhány, szűkszavúságában is pontatlan sort. Verseit még antológiákban sem olvashatjuk; posztumusz köteteihez pedig nagy könyvtárainkban is csak elvétve férhetünk hozzá.

Alakját Babits Mihály villantotta föl először, nevét ő véste be kitörölhetetlenül a magyar költészet és művelődés történetébe abban a szívszorító "gyászdalezzséjé"-ben, amelyet a fiatal költő halálhírére írt. S utána a századelő nem kisebb irodalmi tekintélyei adóztak Békássy emlékének és tündöttek el balsorsán, mint Tóth Árpád, Kosztolányi Dezső, Schöpflin Aladár.

Félszázados némaság után Cs. Szabó László támasztotta föl a "kisértetet" egy ugyancsak emlékezetes esszéjében. Azóta mintha megelevenedett volna az érdeklődés az első világháborúban elpusztult, nagy reményekre jogosító tehetőség, a magyar-angol műveltségközvetítő alakja iránt. Ám az érdeklődés aligha lehet tartós, ha a költő nincs jelen köztünk műveivel.

Ezért adjuk közre ezt a kötetet, válogatást nyújtva verseiből és közlve egyik tanulmányát. Méghozzá azzal a nem titkolt reménnyel, hogy itt olvasható írásai fölkeltsék majd az érdeklődést egész életműve iránt. S hamarosan eljön Békássy Ferenc monográfiája, aki megírja az angol-magyar szellemi kapcsolatoknak egy kevésbé ismert fejezetét.

Az első tájékozódás megkönnyítésére a függelékben egyrészt újraközöltük Babits Mihály nekrológját mint alapot a költő megértéséhez és érzelmi megközelítéséhez; másrészt összeállítottuk Békássy Ferenc életrajzát, műveinek jegyzékét, a róla, illetőleg műveiről szóló írások lajstromát s a válogatáshoz tartozó jegyzeteket.

Zsennye-Budapest, 1987. január-április.

Éder Zoltán

Válogatott versek

A XX. SZÁZAD KÖLTŐI

Gyehenna hát a mennyországunk?
Ha ihlett szárnyal karikázva szállunk,
Denevérszárny a szárnyunk?

Nem vagyunk gyengék, betegek,
Nem bús szívünk, nem roskadt vállunk;
Nincs köztünk ki hiába kesereg.

Köröttünk tűz, erő, tudás;
Mienk, nekünk szól! csak nekünk:
Éltünk egy áldomás.

Amit a legszebb képzelet
- Ha rajt egy percig félve csüng
Mint lehetetlent megnevet,

Az a mi nagy virágos kertünk.
Sugárzó fű közt ott hevertünk
Mikor még vártunk és pihentünk.

Ami a költő tiszta lényét
Hajszolja sárba, ejti lábba,
Növeszti létünk büszke fényét.

Pazar, erős akaratunk,
És szállunk körben, tétovázva;
Alkotni nem tudunk.

Vagy széjjelfoszlik lelkünk mint a pára,
Mig tett-erősen, nagy-akarva szállunk;
Vagy megszédít túlterhes gazdagsága.

Ezért pokol a mennyországunk.
Felnől az ördögfü, ahol megállunk:
Denevérszárny a szárnyunk.

Cambridge, 1912. június 14-én.

MÁRCIUSI TAVASZ

Seprűs a jegenyék kopár sora,
S a zajgó víz árnyas kékségein
Nem érzik a tavasznak mámora;
Bent kandalló fül, szél fuj odakint.
Nincs a tar földben értelem sehol,
A messze templom otrombán tekint;
Az új erő a hantba nem hatol,
S illó a harmat mit az este hint.

Ki látta bús, zimankós télidőben
Alszél ha fúj egy kissé, hirtelen?
Hó meg sem olvad mégis eltűnőben
Mindjárt a tél; megrengve, messze lenn
A rét megdobban; halkan zeng a kőben,
A dermedt kőben enyhe sejtelem;
A felhős ég ragyog, a fagy erőtlen,
A nyüzsgő föld mozgása nesztelen.

De most, ha éjjel égi szikra lobban,
S lángolnak hirtelen a csillagok --
De most, a szív ha élesebben dobban,
Ez csendes ismét, az elhamvadott;
Hűvös valóság! - **Április** fűvében,
A zöld között, sok vig zsvivaj között
Jár a fehér Tavasz; a haja ében;
Madár dalol a tündér lány fölött.

Hajtsd szét a **Május** vadvirágos ágát:
Csodáld a száz színárnyalat közül,
Egy hófehér szín teljes tisztaságát:
Ott a Tavasz, ruháját fonva ül.
- **Most**, ágat surol meztelen faág,
S a pállott fübe feltúrt hant vegyül: --
Hús tavaszom, virágos Ifjúság,
Meleg sugártól jaj, nem lelkesül.

Sennye, 1913. március

AZ IGE

Jártam künn a nyári éjben, fön az égen állt a hold,
Lelkem egyetlen lakója hallgatás, a néma volt;
Körülöttem szellő játszott, ezüst fénnel karikázott;
Fekete kis árnyak jártak mogyorófa tövibe,
Néztem, mikor pillanatra felhő háló szövö be
Nagy fehér képét újonnan telt holdnak,
Csintalan kis álmok kereket hogy oldnak;
Hogyan bujnak el a széna szerteszétszórt tömegébe.
Odébb a nagy sötét baglyák rendben álló seregébe.
Marad-é a csend, az este szép nyugalma itt velem,
Amint járok künn a nyári holdvilágos éjjelen?

Körülfogott, körül táncolt, nyári visszhang, rege, dal,
Ezer apró költő-eszme, könnyű, pajzán, fiatal,
Előjöttek, elshantak, elsimultak meg az éjbe,
Váltakozó, bizonytalan, lengő-mozgó feketébe.
Gondolatok lettek volna, ha maradnak, így csak játék,
Lidérc-futás, fény-csillanás, szellő-tréfa, pajkos árnyék.
Ó de más az est nyugalma, ó mi lesz ma még velem,
Amint járok künn a nyári holdvilágos éjjelen?

Nagy komor fal áll előttem, nagy egerfák közt az ér,
Fény nem villan e sötétben, sűrű lombon át nem ér;
Itt a csönd, ha kell, az álom! A berekfák széliben
Áll rejtelmes-mozdulatlan, vár az árnyék mélyiben;
Itt nem csillan játszi holdfény, itt a csönd zavartalan,
Itt az árnyék mély sötétség, itt az éjnek titka van:
Ezer éves néma álom, lelketrázó örök eszme,
Apró-cseprő szellemfajták, pajkosságok, dalok veszte,
Minden kicsi költő-érzés széjjelfoszlik közelében
Ébren csöndes szenvedéllyel vár magányos titkos éjben,
Mégis álom, élet-adó, örök régi, csaló álom
S én csak nézem, nem is kérдем, álom -- való? való -- álom?

ÉRZÉSEK HALÁLA

Itt csendes és homályos itt az este,
Mikor a bíborszín felhők mögött
Eltűnt a nap, a tengerekbe veszve,
S a felhő szőtt selyembe öltözött.
Elhunyt a tűz; a messze part világos,
A víz felett a pára futva száll;
És lassan terjed szét a tűzvirágos,
A képzelettel teljes esthomály.

Ez a terhes éj: az esztendők sora
A víz felett lebegve suhan el.
Hangos a fürdő lányok mámore:
A kék hegyekben Bacchus ünnepel.
Bár engem bus halandót mért igézne
A képzelt had, borongva hallgatom:
Halandó gondok bánatos vitéze,
Mennék amerre fáklyafénye von.

Az Ember vérig érzett szenvedelme
Nagy áradattal zugva vesz körül.
Vívódba küzd az elhanyaglott elme;
Kétsége vállaimra nehezül.
A vonzódások kinját érzem;
A minden eszme szelleme enyém;
Enyém a vágy, enyém az értelem
Az értelmetlen árnyak éjjelén.

Egy istent sejtek minden holdsugarban,
Álmokkal álomom oly övezve száll,
És egyre jobban elmerül az árban:
A képzelés körében nincs határ!
Szerelemek! Vágyságok! Börtönök! Világok!
Nyomorúság! Erők! Üres terek!
Jajok! Fájdalmak! Messze pusztaságok!
Hitek! Halandók! Népek! Istenek!

Meddig marad meg ennyi lázas álom?
Hány szív vonaglik, csillag hány forog,
Míg a szivek, a végső éjszakákon,
Széjjelszakadnak mint a csillagok?
S az érzésektől terhes lesz a lélek,
Hogy meg nem bírja többé az anyag:
S a nagy test, megfelelő kényszerének,
Vadul a nyugvó semmiségbe csap?

Gyász égitestek lassú énekével
Az űr setétje rá ha visszahull,
A pompás csillagok gyászmenetével
Csak ismeretlen égi tűz vonul;
Nincs emberélet ott, nincs szenvedélye
A végtelen setétben nincs halál;
A meteoroknak villog ott szeszélye
Az érző lélek volt határinál!

+

A víz felett a pára visszafordul:
A part mögött feltámadott a szél...
Mikor a keserű pohár kicsordul
Nincs vég: kiszerved ott - a szenvedély!
Elfoszlik ott; az ember él tovább csak,
Elmult érzések ránca homlokán;
A vágy él, és értelme nincs a vágnak:
Óh nincs halál az élet hegyfokán!

London, 1913. június

ÉJJELI HANGULATOK

I. NÉMASÁG

A hold a hegytető felett
Nehézkesen, fehérén
Mozdul a fellegek mögött
A mozdulatlan égen.

S a néma tölgyek ágai
Kinosan, mozdulatlan,
A kőd felett a hold felé
Mutatnak akaratlan.

Halkan csobog a gyors patak.
S zokogva fel-feléled;
A szív, az érzés néma csak,
S a kétkező remények.

Cambridge, 1914. június

II. AMIKET ELFELEDTEM

Hiába már, csekély a szó,
A hang, a dal kevés
Álmatlan álom a való,
S az álom: ébredés.

A hársfazor virága hull:
Sok holdsütötte fán
Mint lombtükör fölé, tolul
Árnyék, árnyék után.

S az árnyak tánca halk ballett,
Sóhaj az esti lég ott,
Hol ingó lámpa fénye vet
Nagy tejfehér **árnyéket**.

Felváltva folyton járja ott
Sok ó szerelmi játék;
Az árnyak vágya bús Pierrot;
Szomorú némajáték.

Emlékeim - de szintelen
A visszajáró emlék:
Holt hangok játszanak velem,
Amiket elfelednék.

De él körül, s mind tarka szín
(S örökre kell szeretnem)
A vágy, a perc, a hang, a kín,
Amiket elfeledtem.

Cambridge, 1914. június

III. PÁRBESZÉD ÉJJEL

Halld: halk az éjszaka;
A szellő hallgatag: -
Az éjjel eltakar,
Az éj nyugalmat ad.
Minden levél nyugodt,
S az alvó csillagok,
S a víz, a szintelen.

De mondd miért feledne,
Nyugalmat hogy keresne,
Hullámzó, nyugtalan szívem!

Vasúton, 1914. július

IV. HOLDFÉNYBEN

Régóta járom mindig ezt az erdőt;
Midőn a tél ad rá fehér lepelt;
Midőn a dér vet rá fehér lepelt;
S virágok dúsabb, tarka lepedőt.

Vágyam fehér ruhába öltözött,
Úgy jár-kei régi álmai között.
Felkelt a hold. Az esti dér lehullt.
Vágyamhoz vissza-visszajár a mult.

Szivembe kap ma minden holdsugár,
Mint hárfa szól, rezg annyi hurja már:
S a vágyak végtelen sóhaja száll,
Amint magamban járok az erdőn.

Vasúton, 1914. július

HAZÁM: AZ OTTHONOM

Idegen hegyoldal májusi hevében
Jártam kora hajnal káprázó tűzében
Hol a kősziklákon vig zuhatag patak
Szivárványszint játszik tarka sugár alatt.

S mely csendes nappal ott a víz, a tiszta tó,
Hajnalban mintha ködből volna, fátyolos:
Harang a szirt ott és a szél harangozó
Álmos hullám vize partot csobogva mos,

Hol hat patak beszél, s mindegyik mint gyerek
Magába játszva és más-más szerepbe szól;
Hol mint a lusta nyáj feküsznek a hegyek,
S az erdőn csend, s a szirt felett a szél honol.

Vándornak mind vadon! Mind pusztá, pusztá mind;
A rózsá délibáb mely rengve int felé.
Csak ez hona, csak egy, a hol ha szétekint
A tájat ismeri és lelket önt belé.

Itt annyi gondolat és mindegyik enyém.
Dús földbe itt szívem erős magot vetett.
Magához vont a szív mindent, s önön térén
Virágot hajt nekem, tartós kikeletet.

Mondd, hogyha elmegyek most, tőled válok-é?
Mondd, hát bolyongnom kell idegenebb helyen?
Mondd, hát kemény kövön nyugodjon most fejem
Mert álmokkal tele, miként a Jákobé?

Szivem szülötte vagy, minden füved enyém
Lelkemben hordozom, mért kell elvesztenem?
S busulnom kell szivem, hazám enyészeten
A riadt képzelet melyet mutat nekem:

Halld, halld a harcot fenn, pusztító nagy sikert,
(Menny - ágyú: egyaránt istenharag dörög)
Ha megjövök, talán szétszórva már a kert,
S hány emlék fáj talán, talán ha megjövök.

Mert mint a viz, ha gát sehol sem tartja fenn
Úgy folynak napjaink, s örvénylő sorsomat
Hiába kérdezem, ha elfoly életem:
Add meg míg létezem igaz nyugalمامat!

Sennye, 1914. augusztus

CSODAVILÁG (Részlet)

Csöndesen lüktető éjjeli lég,
Gonosz álmokkal terhes éj!
Futó folyam a holdvilág,
Habzik az ágak végein,
Megperdül, forog és fut tovább,
Hab -- vagy cseresnyefavirág?
Kékek a bokrok árnyai,
-- Vagy csak a kulcsvirágok azok?
Mogyoróbokor alatt
Ezer kis kék virág,
Ezek a holdfény-folyó árnyai,
Kulcsvirág, ibolya, harangvirág.
Nagy fekete szirtek
Nyomulnak ki itt-ott
Folyam közepébe,
Köröttük fodorodik a hab,
Csillogó cseppekben
Szórják széjjel
A holdfény-tajtékot,
Szirtek a vízben,
-- Vagy csak a réten a fák?
Öreg, gonosz, összevissza csavarodott fák a réten?
Hatalmas mágusok!
Kiterjesztik karjaikat,
Görbe ujjal integetnek az égbe,
Varázsolnak, integetnek, mozgolódnak...
Megnépesül erre a holdfény-folyó,
Gyöngytestű Rábatündérek,
Csigaházaz sárga szellemek,
Csunya, pikkelyes
Vizimánó népség!

Páraszerű békanyálas boszorkányok
Úlnek a habon,
Lovagolnak hosszú sudárban
Buta, laposszájú halakon,
Báméskodó, zölduszályos,
Tátottszájú halakon.
Nyomasztó álmokkal teli az éjjeli lég,
Ködhálót szövöget gonosz varázs,
Pedig csak a fák mozgatják ágaikat!
Megfenyegetik a csillagokat,
Megmozdul az ég,
Helyéből kiperdül a hold,
Nem mernek csillogni sem a csillagok,
Csigaszarv-szárazon
Hirtelen lenyúlnak az égből,
Követik lépteimet,
Elém is kerülnek,
Bolond láncban tekerednek össze-vissza.
Boszorkányos szagok szállnak az éjben,
Mérges füvek, varangyfejek,
Rothadt gyökerek szagai,
Rothadt vizinövény-szagok,
-- Pedig hiszen cseresnyefák virágzanak!
Tele hinárral a holdfény-folyó,
Kigyóforma szára lengedez.
Mindenhova kuszik a hinár,
Csavarodik lábaim köré,
Nyálas hinár fogja kezemet,
Rothadt hinár csapódik arcomba,
Fekete kezek nyulnak felém...
Pedig csak a fák mozgatják ágaikat!

AZ ELHAGYOTT KERT

Csöndes a kert, árnyékba borult,
Halk suhogással itt szárnyal a mult,
Könnyű rózsza-illat száll a légben.

S már rezeda nyilik az útszegélyben,
Tiszta és kedves a kert, a szirt
Mögötte setét, cyprus jelzi a sirt,
A fejfára mintha ápoltan borulna
Virágos inda, és mintha hullna
Az illatos éjben a rózsaszirmom,
S körül szegfű, mályva, szűz liliom
A sirra virágos leplet borít
Csókolja -- a szellő? a szirmait.
Kavicsos utakon apró léptek
Mögöttem jöttek, utól is értek;

Elsúrolt mellettem, érintett selyme,
Illatja hervadt, ó volt a kelme -
S a képzelet egyre játszik velem.

Pedig nem volt itt soha szerelem
S a sir fejét túske, szeder lepi el,
Csalán és gaz csupán rajt a lepel,
Ha volt út, elmosta a víz.
Vad rózsza-inda csapong a homályban,
Kövek hevernek, itt a lapályban
Ápolatlan teng az élet,
Az új mag alig éled
Már fojtja a tavalyi gaz;
Nincs csend, nincs nyugalom.

Csak egy rózsaszírom
Szállott a széllel
Az hordta széjjel
Régmúlt idők hó illatát
A csendes nyári légen át.

VISSZA

Ah itt a rétek enyhe fűvében
Tavaszi szellők szelleme jár,
Forrás fakad a nyirfa tövében,
Jött-ment idegen itt a nyár.

Ide honába tér meg a vándor,
Fut a bitorló, a vig idegen,
Konganak, halld, a harangok,
Tompák és halkak a hangok
S a dombon a fölszél fut hidegen.

Vándor kalapja a hold karimája
Vándor kabátja felhő-köpönyeg,
Szellem az apja, senki sem látja,
A tücsök, a sáska ismeri meg.

Lázás a lombok ezerszinű pirja
Pusztá a pusztá, a vágyteli tér
Mikor a vándor visszatér...
Az ős az, az ős tér a sirba.

Hűvös a szél, a sziv ha remél is
Múlik az ős már, közel a tél,
Tavasza virulna újra vigaszra,
Tavasza szerelme -- nem él!

AMRITA MONDJA:

Nem, nem szerettem! -- Sokszor megcsodáltam
Lelkének fénybelobbanó tüzét,
S ha válni kellett tőle, sirva váltam,
És olyan jól esett ha megtaláltam
S olvastam egy-egy régi levelét.

És hogy szerettem sok, sok téli estét!
A kandallótűz lobbot ha vetett,
Rőt fény befonta szenvedélyes testét,
S fel-felvilágló szavaink keresték
Együtt a színigaz ítéletet.

De mit kívánt -- hogy testem lázban égjen,
Új tűzre szítva lelke mély tüzét,
Hogy szenvedély uralgjon szenvedélyen,
S a boldogságom űzve száz veszélyen,
És szép nyugalmmal villám vesse szét...

DE HIDEGEN...

De hidegen fuj az őszi szél...
De sűrűen hull a falevél!
De véres az északi nagy csatatér!

Nyáron jártam a kaszárnya udvarát;
Sápadtak voltak a vadgesztenyefák:
Porral fedték elvonuló katonák.

Sápadt sárgák most is: ősz van már,
S amerre az Észak szele jár,
Követik, itt levélhullás, ott halál.

Learattuk itt a termést rég;
Mikor lesz **ott** aratás elég?
Arató katonák! Mikor lesz elég?

Pápa, 1914. szeptember

AZ ÉV

A fák az utszegélyen hosszú sorba
Hullatják sárga levelük a porba:
Halk rezzenéssel hull a száraz ág:
Az ősz, az élet **egy** nyomorúság.

A vadszőlőlevél ma vérpiros,
Az erdő hullott lombtól kárpitos

A föld is könnyez minden reggelen;
Dermedt az élet mely már nem terem.

Egy-egy ruhát, miként a sziv levet,
Egy-egy szerelmet vagy szeretetet,
Mellyel pompában öltözködve jött,
S mely elmulik mert meggyümölcsözött:

Mint aki vándor, termék nagy során, --
S a gyermekévek ékes ajtaján
A játék álmok köntösét lerázza,
S ugy lép a kinos, édes ifjuságba

Arannyal áttört drága gyolcsruhában,
S uj köntöst vet le minden uj szobában.
Mig napsugárban öltözvén, megáll
Kitárt karokkal, és ez: a halál --

Ugy koldus-diszét már az év lerázza,
Ugy meztelen szép teste, földje, fája.
Nem nyomorult, nem megtört koldus ő:
Bölcs, fáradt vándor, aki halni jó.

Bölcs, fáradt vándor, vetve már az ágy;
Mire megérik a Halálra-Vágy,
Vig tél takarja majd, mely szenvedett,
Kifáradt, szép, szerelmes testedet.

Sennye, 1914. október

MERT NEM SZERETTÉL

Halványul az emlék,
Elhallgat a nőta;
Szerelmem, szerelmem,
Hol vagy azóta!

A csendben egészen
Hallgatagon,
Szivdobogásomat
Hallgatom.

S mint harmat a füre
Ha alkonyul,
Lelkemben az emlék
Halkan lehull.

Mint egy csapongó
Fehér madár
Holtan az álom
Kapuinál.

Nem is emlékszem...
S érzem azért,
S tudom, hogy kár volt
Valamiért.

Majdnem egészen
Elfeledem,
S mint két patak, élted
És életem.

Egymástól messzire
Elszakad,
S üzöm a képtelen
Vágyakat.

S lesz enyém: zugó
Nagy folyó,
S tiéd lesz tiszta
Mélyvizü tó.

S ha már a szirtnél
Elváltak,
Nem kerül össze
A két patak,

Milyen virágok
Intenek majd,
S mily szelek hoznak
Hozzád sóhajt,

Nem tudom; ámde
Mikor a hold
Messze az égen
A vízre hajolt,

Jön messziről majd
Egy fény-hajó,
S lelke mélyében
Megreszket a tó.

S rajta, feletted
Ugy uszik el,
Szellő se hajtja,
Hang se felel,

Néma vitorla,
Néma hajó;
S tükrözi fényben
Alatta a tó,

Mig holdsugarban
Tünedez el...
-- Rám majd ha néha
Emlékezel!

Mint egy csalóka
Halk tünemény,
Mint egy lehellet,
Oszlik a fény.

S engem kísért a
Holt szerelem;
S téged, ~~soh'sem~~ volt
Fény-életem.

Budapest, 1915. január

REMÉNY

A végtelen vadon világban
Elmulthatatlan nemzetet,
Hol annyiféle néphalál van,
Hazám, hazám, mi éltetett?

+

Ahány vitéz jött át, pogányok
Az álmok sziklaajtaján,
Magyart én most is ~~annyt~~ látok
Az elmúlt ezredév után

+

Csalán közé magot vetettek:
Indás, gazos marad a hely.
De az övék, mit megszereztek
S övék az áldomás-kehely.

+

Az örökségük egy ígéret,
-- Jós mondás, mely be nem telék;
És mindegyikben ős ígézet
Ádozat-láng tüzével ég.

+

És másról-másra száll ~~az emlék~~;
Értékét, súlyát tudja mind:
S talán, ha egyszer megüzennék,
Egymás között, szívük szerint...?

Jöhet, ha jó most, vég ítélet!
Nem mulik ~~az~~, nem bontja szét
Az új a régi ezredévet,
Az ~~egypár ember nemzetét~~.

Budapest, 1915. február 22-én.

HA MAJD VIRÁGOT LÁTTOK...

Virit-e a virág
Ifjak sirjainál?
Frissen hantolt halom fölé
Hajol-e rózsaszál?

A szellő sugdos-e,
Hiába hősokeket
Vértől irtóztató mezőn
Hol eltemettetek?

Zajong-e szép patak
Hol egyszer fuldokolt,
És szellem járta éjjelen
Most már kísért a holt?

Ha majd patak, virág,
S a szél mesélik el,
Hogy minden élet pusztul **ott**
S **itt** fáj minden kebel,

S forró nyár járja át
A dult országokat,
S megéri a vetés,
De a halál arat:

Megrázkódik talán
A fáradt földgolyó,
És szellemajkain
Jajdulva kél a szó:

Hogy céltalan erők
Zajgó hazája lett
És legkedvesebb gyermekét
Emészti örület.

S hallgatva hallja majd
Körötte egy világ
-- Nyugodt, magasztos csillagok --
A föld panasz-szavát:

A csillagrend között
Vak éjszakákon át
Vágyódva, nyughatatlanul
Jár utjain tovább.

Budapest, 1915. április

ÉNEK

Elmegyek, talán
Vissza se térek;
Hamarosan elmulik,
Fiatalon elmulik
Belőlem az élet.

Régi időkben
Harcba ha szálltak,
Vig urak, hős urak,
Sirtak az asszonyok
Akkor utánok.

Uj idők járnak...
Bárki akarja,
Hiába, mégis csak,
Mennek a férfiak
Most is a harcba!

S ez a nagy uj idő
Olyan mint a régi,
Aki akkor elhulltak
A nevüket azoknak
Most már ki kérdi?

Férfinak hősiség,
Asszonyoknak bánat --
S hogyha eltakart a föld,
Befödött a sárga föld,
Sirhatnak utánad!

Pápa. 1915. május 30.

HOLTOMIGLAN

A szélsöpörte utcán járok
És nem találom a helyem,
Mert annyi szédületes álom
S a boldogságom jár velem.

Az a boldogság, mely csak ábránd,
Melyért hiában esdne szóm,
Most itt kisért és késztet: várnak
Valami nagy találkozáson.

Szivemet járja át az emlék,
Hallgatag kinnal tör elő,
Hívnek a párás lámpalángok
S az utcavégen temető...

Valahol künn orosz határon
Lesz az utolsó pillanat,
S ha csűrbe takarit az élet,
Majd ad helyettem másikat.

Jöjjön a másik, én hadd menjek,
Nekem az érzés kinja sok,
Tőlem nem múlik el szerelmem
Én most is még: rád gondolok.

Nekem nehéz az emlék terhe,
S hívnak a katonasírok,
De hogyha jó utolsó percem
Én akkor is: rád gondolok.

[KÖLTŐ AKARTAM LENNI]

»Nem írom pennával
Fekete tentával
De szablyám élivel
Ellenség vérivel
Az én örök híremet.«

Költő akartam lenni,
Lantot a kezembe venni,
Pengetni hurjain
Fenn-zengő hangokat
-- Ezüst harangokat --
Mig birják ujjaim;
Csodás összhangokat
Akartam én vezetni,
Amerre járok, vetni
Arany szín-magvakat,
És lelkem vágy-hevével
Színes költő-tüzével
Fakasztani, növelni
Varázs-virágokat.
A sors megirigyelte,
Ma mely vihart arat;
A kezemből kiverte
Felajzott lantomat.

Kardot adott helyette.

De nem lehet előlni
A szent örök-tüzet;
Ha vak füst fojtaná,
Ha vész fullasztaná:
Uj lángvillámot vet;
S viszem a harcizajba,
A visszás vad morajba
Szikrázó lelkemet!

1915. június

MAGYAR KÖLTÉSNET 1906 ÓTA

MAGYAR KÖLTÉSNET 1906 ÓTA
1913

Nem kizárólag nemzeti érdekű dolog az a mozgalom, mely a magyar költészet újjászületése, a nyugati irodalmak behatóbb tanulmányozása és növekvő befolyása körül keletkezett Magyarországon, s mely annyira haladt, hogy éppen már lehetővé teszi a természetének közelebbi megvizsgálását. Hiszen mindenütt (és minden művészetben) láthatók ily mozgalmak kezdetei. Mindenütt észrevehető valami sejtelem, mely a klasszicizmus, a forma tökéletesedése felé húz, s az érzések pusztá kitérését tartózkodón elítéli. A költészetben ez a folyamat Európa-szerte még kezdődőben van. Franciaországnak utolsó költészeti iskolája, mintha éppen mostanában érne véget, zavarban és megtérésben. Németországnak van új költője, de eredeti költészeti mozgalmáról nem tudok. Itáliában mindent beburkol a futurista köd. Oroszországnak, úgy mondják nekem, megvannak a modern írói. Angliában a modern irány talán csak a legifjabb generáció kiadatlan költeményeiben él, az elismert új, modern költők visszahúznak a pszichológiai regényhez, az Elizabeth-korbéli dalokhoz, a metafizikai költészethez. Magyarországon az új mozgalom már több fejlődési fokon haladt át, s megtalálta a maga irányítását.

De ezt a mozgalmat mégsem lehet európai szempontból megítélni. Először, mert az mindenkéfélfőlt magyar mozgalom. Határozottan idegen anyagon ért meg, mégis **tisztára** idegen befolyásnak alig van benn nyoma. Új ereje eredhetett Párisban, új tárgyai Baudelaire és talán Verlaine verseiből, még néhány modorossága is francia, mégis minden idegen anyagát izzó magyarság járja át és forrasztja magyarrá.

Nekünk nincsenek régi irodalmi tradícióink; minálunk majdnem minden új iránynak kezdetben idegen volt az anyaga: első törekvése, hogy magyar legyen.

Van a mi nemzetünkben valami, ami tisztán magyar, valami aminek legmélyebb jellege más, mint minden európai civilizációé, s ami ezekben beleolvadni nem tud.

Nem vagyunk árják.

Ez a magyar jellem életünk első szükséglete. Ahol ez van, csak ott élhetünk mi is, barbár legyen bár vagy fojtogató a légkör, amely tartalmazza.

Másodszor (és ezért) a mozgalom, bár olyan, amilyen itt tisztán művészi érdekű volna, Magyarországon nem az. Kétségtelenül van a költészetnek valami

lényeges magva, melyet befolyásolni nem lehet, de ez az aetheri erő, ez a légies lényeg "mozgalmat" nem teremt soha. A szociális és politikai örvények ragadták magukhoz költőinket, s az új olvasóközönség, a városi középosztály erővel magáévá tette őket. Nem csak versek költői ők, hanem a szunnyadó vagy kezdődő szociális nyugtalankodások szimbólumai és jelszavai.

Lehetnék tehát kétségben afölött, hogy van-e okom erről az irodalmi mozgalomról beszélni angol közönségnek. Annál is inkább, mivel úgyis lehetetlen egészen megfelelő képet nyújtanom, a két nemzet közötti intellektuális érintkezés hiányossága miatt, meg az oly, meg nem határozott s öntudatosan meg nem különböztetett dolgok nagy tömege miatt, melyek a két nemzet légkörét alkotva, meghatározzák azoknak a költészettel szemben elfoglalt annyira különböző álláspontját.

Azonkívül - lehet ugyan, hogy a magyar irodalom egykor Európa kincse lesz. De nem valószínű. Talán nem is nagyon kívánatos. Az ily tulajdon közös bírása jó mikor a szóbanforgó irodalomnak van valami tulajdonsága, mely a többi irodalommal közös, vagy mikor ezek tulajdonságait más színben visszatükrözi. De mi nem tükrözzük az idegen elemeket, mi felszívjuk és elnyeljük azokat.

Csak egy ok van tehát, mely tárgyam választását igazolja: az, hogy civilizált népek érdeklődhetnek - és érdeklődnek - olyan dolgok iránt is, amelyekhez nincsen semmi közük.

II.

Egy kötet költemény jelent meg 1906-ban egy huszonkilenc éves költő munkája, aki akkor már megtalálta volt önmagát. A könyv címe: Új versek, írója: Ady Endre. Már a cím, de a könyv iránya is kimutatták, hogy a költő mit akar. "Verecke híres útján jöttem én" mondja, - az úton, amelyen őseink jöttek egykor Ázsiából -, s még a régi magyar dalok zengnek fülében, szabad-e hát neki Dévénynél - nyugatról - betörni "Új időknek új dalaival"?

E dalok új volta elsősorban: az új ritmusok. Nem túlzás azt mondani, hogy mindeddig senki sem tudta, mi a ritmikus magyar nyelv; hogy néhány költőnk írt ugyan azon, de egyéni tehetség folytán, sok más viszont és sok jó költőnk, sem ismerte és nem használta azt. Az egész mozgalmon meglátszik a hatása annak, hogy a szavaknak hirtelen új zenéje támadt; ezért volt ele-

inte oly lelkesült, élénk, ihletett. Utóbb ez a hatás inkább csak arra való lett, hogy a költőknek megkönnyítse verseik értelmességének a gondját. Abban is újak voltak a versek, hogy Ady forróbb perceiben hasonlatokból szavakat csinált, leginkább halálról, vérről, kéjről; hogy nagyon különös dolgokat képzelt el és hogy szavai néha erősebbek voltak, mint amit tulajdonképpen mondott velük. Mindez nála nagyon véletlen dolog, de mind olyan, ami nagyon feltűnik és utánzóit által jól megfogható. Új volt ezen első könyve által indított mozgalom abban is, hogy semmi szabályt sem ismert el, és hogy minden akadémiai ítélkezést elvetett.

Maga Ady kevés és erős szavakkal beszél. Mindenképpen szubjektív és mindent önmagához viszonyítva lát. Minden versének eredete a szerelme, s ez a szerelem, ez a vágy természetétől fogva nem kielégíthető, mert nem tűri a kielégítést (a megsemmisülést, az elmúlást). Szerelme vezeti vissza Párizsba, szerelmes versein látszik a francia befolyás. De Ady magyarsága egészen valódi. Magyarságára sokat ad, s bár a magyar levegőt eltűnni alig tudja, mégis nem tehet mást - előbb mondtam, egyikünk sem tehet mást - mint, hogy magyar maradjon.

Egyszerű, tiszta, pogány romantikájának talán legszebb kifejezése az Egy párizsi hajnalon című verse:

(Radiance is on my head, my face.
Silence flies startled when I come,
I beat the sleeping Paris ways
Flooded with brilliance by the sun.

Who am I? whose victorius soul
Lo! waited for the Sun, his own.
And who in sun-rayed gloriote
Shines proudly by himself alone?

Who am I? for the death of Night
I, the Sun-God's priest. offer prayer.
An old bell rings the morning-tide
Ring on! a pagan priest is there!

Bells ring, the dawn begins to break,
I kindle flames beneath the pyre
And in my soul, and on the fire
The rays, the sunrays shake.

Hail, Sun-God, holy, oldest flame!
The motley wilderness sleeps still
I watch thy coming. Halt and lame
I am thy priest, thy fool, thy will.

Haw I grown plae? Red rays on me!
My ancestor had no such fears,
Thy ruddy priest that was, had he?
Oh, I've grown pale in thousand years.

I am the martyr of the East
For succour to the West I fled
The child of some accursed priest
Am I pale? Paint me, paint me red!

I hate my crooked Eastern race
Which, tired out, bore me who run
Towards the sunset with pale face
To worship there my lord, the Sun?

The past? Let be! My blood is tired
Light, flames and warmth I worship, seek
Wonders and secrets, ever fired,
Or dreams - I know not what I seek.

This sluggish Eastern blood of mine
Thirstily drinks the West, I pray
O Sun-God, saddest priest of thine
Long cast off, thy most tired ray.

A song charms: sung, it may be, once
By some wild Asian girl, brown, thin;
A scent haunts: out of wonder-plants
Some ancestress has breathed it in.

An evil goes before me, old,
Primeval, I am still and wait
And bend my head. It is not gold
Not fame, not love that I await.

Why do I wait? A woman goes
With me and sometimes gives a kiss,
This Paris full of kisses knows
No sadder, frailer love than this.

I wait till a 1st shudder nears
It must come. They will try in vain
With tearful kisses, kiss-full tears,
some sunset I'll not wake again.

The priest of the Sun-God shall die
The strangest, sickest he shall prove;
Tired before I lived was I,
Lived in Paris and did not love.

Hail, Sun-God, holy, oldest flame!
This fire dies down, Paris awakening cries,
Life arms for a new fight again,
Arms splendidly with luxuries and lies.

I too, heathen hero, roam wide:
New, poor Quixote, modern, mad knight
Who from my soul tear, cast aside
Dreams that could give me their delight.

Radiance is on my head, my face
Bells ring, I showly pass, and rise:
Rich Paris! on thy stony ways
The poorest nomad has made sacrifice.)

Az eredeti vers legegyszerűbb kifejezéseinek is oly dús egyéni színezését majdnem lehetetlen angol fordításban visszaadni.

Igen tisztán látni ebben az első kötetben a költő igazi jellemét. Ő tulajdonképpen igen erőteljes (nem beteges) és igen kevély. Szereti az életet, szereti a napsugárt. Sok benne a tiszta örömteli dalos kedv. De úgy érzi nemzetének átka, hogy a maga legértékesebb tulajdonságait öli el. "Fülembe forró ólmot öntsetek... Ne halljam az élet új dalait, Tiporjatok reám durván, gazul... De addig... Mégis csak száll új szárnyakon a dal, s ha elátkozza százszor Pusztaszer, mégis győztes, mégis új és magyar."

Új és magyar - művelt és magyar -, idegen soha sem fogja felfogni ezen összetétel erejét. A magyar faj tradíciói régiek, sajátosak és civilizálatlanok. Ami kultúránk van - és van sok, valódi műveltségünk - mind idegen eredetű. Intézményeink, kormányzatunk, finansiális vállalkozásaink mind európai minta szerint működnek, de magyar jellegünk folyton befolyásolja és ellenőrizi azokat. Folyton szembeszállnak egymással a magunk által behozott műveltség, s a régóta bírt faji tradícióink. Más népek saját magukból meríthetik műveltségük anyagát - a magyarságunk barbár, műveltségeink mindig idegenek, átvettek, és amit átveszünk nem használhatjuk úgy, ahogyan más népek használják, mert magyarrá kell változtatnunk: a magunk magyar szükségleteihez kell alkalmaznunk az örökké idegen anyagot.

Ezért van az, hogy Ady, az igazán magyar, oly nehéznek, sokszor oly reménytelennek látja a magyar művelődés ügyét.

Ady erős akaratú, de egyszersmind igen érzékeny: úgy, hogy az élmények, melyeket egy durvább lélek könnyen élne át, s melyeket, visszavonulva, elkerülne egy gyöngébb akarat, őt, ki mindennek dacára végig éli azokat, rettenetesen össze tudják sebezni. Életének növekvő láza szerelméből ered, vágya oly erős és akaratos, hogy nem szülhet mást, mint szenvedést s mégis, e vágy nélkül lehetetlen volna élnie.

Tárgya kevés, de mindig súlyos, nagy: vágyának meddősége, magyar voltá-
nak átka, panaszok fajának hibái és kórságairól, továbbá vonzalma a Nyugat,
Párizs felé, és vándorlások még költő-nem-érintett talajokon:

"Repülj hajóm..., rajtad a Holnap hőse... én nem leszek a szürkék hegedőse"
- énekeli.

Ezek a költemények mind úgy hatnak, mint egy-egy manifesztum, szerel-
mes versei azonban többnyire egy pillanatnak a megrögzítései, mint:
"Királyném, kigyultak a lángok, Aranyos hintókn, íme, száll" - s a bús ref-
rénje: "Döcög, döcög az ócska konflis, És mi sápadtan reszketünk", vagy:
"Csókoljuk egymást... Áltatjuk egymást, hogy egymásra vártunk... Hiába min-
den, csók ha csókra hull, Hideg a testünk. S piros kertekből, úgy tetszik...
Közelg egy leány s egy ifjú ember, és mi, ím, egyszerre forrón ölelünk, Nagy
szerelemmel."

Ezen első kötet megjelenése után kitört a vihar, de a támadások főirá-
nyát a költő második kötetének versei határozták el. Ezek baljóslatúbbak,
sötétebbek, mint az elsők. Lázasabb lett a láz. Az Új Versek ifjú romanticiz-
musa eltűnt, helyette inkább kihívó vakmerőség maradt. A költő betegnek
mondja magát - nem élhet soká. "Én a Halál rokona vagyok" - mondja. Vannak
őszi hangulatai, egyik legszebb: "Párizsban járt az ősz".

(The Autumn walked in Paris yesterday
And swept in silence down St. Michael's street
Under the quiet leaves in summer heat,
And met me on the way.

As I was walking by the river, queer
Light song-twins in my soul were burning high
Sad, smoky, purple songs sang in my ear
Of this: that I should die.

The Autumn came behind me with swift feet
St. Michaels' trembled as along he blew
And whispered something to me. Down the street
Handfuls of gay leaves flew.

A minute. Summer hardly noticed well,
Now out of Paris Autumn laughing flees,
And that he was here only I can tell
Under the groaning trees.)

A költőt sorsa erőszakos változásaiban, lelke hullámszásában az óvhatja meg, hogy ezeket ki tudja fejezni. "Je mehr das Gefühl des Dichters sich zum vollendeten Gedicht objectiviert, desto mehr hört es auf Gefühl zu sein. Der Lyriker befreit sich von seiner Unruhe und Erregung in der dichterischen Gestaltung" - írja Wilkop.

De úgy látszik, hogy Adyban az az átalakulás nem történik meg, nem felszabadulás következett most, hanem csüggedés és irónia, búskomorság és szimbolizmus.

Ahogy tort ül "az elillant évek szőlőhegyén" és elgondolja, hogy a csúson majd megáll talán, s vidám jó éjszakát kívánva vágja földhöz a boroskorsót --ez még az egészséges magyar ereje, de a kötetben a Baudelaire-féle komor hangulatok sokkal sűrűbbek. Fontos itt meglátni, hogy Ady miképpen alakítja át azokat. Mert "Várni, ha éjfélt üt az óra, Egy közeledő koporsóra, Nem kérdezni, hogy kit temetnek, csengettyűzni a gyászmenetnek", továbbá "Lépni mély, tárt sírokon által, komor pappal, néma szolgálkkal. Remegve... nézni egy idegen halottra"- mindez lehetne francia versben is, de már: "Tagadni múltat, mellett verve, megbabonázva, térdepelve", de: "Mebánni mindent, törve, gyónva borulni rá egy koporsóra. Testamentumot szörnyűt írni és sírni ... sírni ..." - ez magyar! Ez nem tisztán hangulat, ez ismét hitvallás! A múlt, a magyar múlt, Ady megbánásának tárgya: hogy felébresztette az alvót - amit úgy gondolja, megtett. Könnyei: tévedés beismerései, s úgy látszik, mintha most már, két évvel az Új Versek megjelenése után, a költő számára "az Élet minden gazdagságából csak a halál maradt" volna. Egy nagyszerűen pompás költeményben leírja önmagát, mint az öntudatra ébredező magyar faj lelkét, amint borozó tornán legyőzi a pogány magyar, a maga szükségszerűen mindig barbár őse.

Van-e hát más megoldása az életnek, mint a halál? Lehet-e Adynak hinnie abban, amit véghezvitt? Az élet maga csak áldozat, áldozás vagy a pénznek vagy a leküzdhetlen hiábavaló vágyak: vér és arany. Szeretne megszabadulni a szerelem fájdaljától, szeretné - akár egy modern angol költő - aranszoborra változtatni szerelmesét. S mindenekfölött ír: a magyar Messiásokról, kik "ezerszer Messiások", de bár ezerszer hálnak meg, "üdvé nincs a keresztnék, mert semmit sem tehettek". Bátor a költő és új, de mégis levert, s elcsüggedt már. Mit bánja a gyűlölködést, a vitatkozást, mely nyomában fakad - elvesztette hitét, s eldobná a szegfűt, mit a magyar Helikon adott. Csak mikor tá-

madják, tudja erőteljesen védeni magát, és ki is tör a dac belőle: ír egy gyönyörűen kihívó krédót: a börtönben búsuló zsvivány vágyát megéneklő régi népdal két sorával kezdi, s aztán:

(New winds shake the groaning old Hungarian tress,
New Hungarian wonders, now we wait for these.

Either we are madmen and will perish fast,
Or this our new faith will be fact at last!

New faiths and new forges, new gods and new flames.
Either you are - or you will be shadowy names!

Either our old words shall mean what's new and free
Or life here for ever the same sad life will be.)

S ismét a népdal két sora.

Az Ady ellen sorakozóknak állásfoglalása, valamint vádjaik, nagyon különbözők voltak. A hivatalos irodalmi világ, a Kisfaludy Társaság ítéletéből ki lehetett érteni, hogy - bolondokról lévén szó - legjobb a modernekkel nem foglalkozni. Most azt mondják, hogy engedékenységüket az új értékek elfojtásától való félelem szülte. Őrüeltség vagy legalább is beteges symptomák - de egészen bizonyosan dekadencia: ez volt a legáltalánosabb ítélet. Aki ajkakat "véres húskapcsok"-nak nevez, aki önmagáról mint "fájó tüzes seb"-ről beszél, aki még sok más ilyen undorító kifejezést használ, az nem lehet "normális". Szerelme természetellenes - hisz maga mondja magáról, hogy "rokona a Halálnak"! Ép, egészséges, maga-magát becsülő ember nem tarthatja közt ilyenekhez! (!)

A tizenkilencedik században a birtokos gentry tradicionális okoknál fogva pártfogolta volt a művészeteket. Ez az osztály most megsértődött az illendőség elleni merényleteken s a kiméletlen modortalanságon, mellyel Ady kényes dolgokról beszél.

Eleinte csak azt mondták róla, hogy a francia dekadensek utánzója. Mindig az volt a sorsunk, hogy első kézből kapjuk Nyugatról a Keletnek szánt legselejtesebb árut, mondják. Azonban, mivel nagyon világos, hogy ez a francia befolyás egészen felszínes csupán, más vádra volt szüksége azoknak, kik Ady ellen hathatós harcot kívántak folytatni. Találtak ilyent: hogy hazafiatlan, rossz magyar. Hogy mondhatja önmagát becsülő ember azt, hogy gyűlöli a fajtát? Ady képzeletben azt mondja ősének: mit akar a te nagy mámorbiztatásod? Mit ér az ember, ha magyar? - értve, hogy mit tud tenni, terem-

teni? Ez nagyon bántja a kritikusait. Ha valaki dícséri hazáját, mondják, akkor el tudjuk nézni a túlzást is, de nemzetünk leszólása, még ha lángész szólja is le, csak akkor engedhető meg, ha van mögötte valami nagy igazság. Vannak viszont, akik tudják, hogy Ady szavai mögött van ilyen nagy igazság. De, viszonozzák amazok, Ady mégis kárt okoz, igaz, hogy gyengéinkre rámutatni jó, de nem úgy, de nem ilyen elkeseredetten, reménytelenül. Régi idők költői is írtak kegyetlen vádakat a nemzetnek vagy a nemzet valamely osztályának hibái ellen, de az ő szavaik ostorcsapások voltak, tette serkentők, míg Ady... Míg Ady, és ez a fundamentális igazolása, Ady egyszerűen csak kimondja az igazat.

Ady mindig azt mondja, amit érez, és Ady mindig megmondja, amit érez. Tudott volna írni nyugodtabb hangon is a szerelemről: de akar szólni hangosan, de akarja látni, hogy "mer is ma hazudni álerkölcst bárki?" "Csak hazudni kéne", írja ugyanazon versében, "mennyi minden jönne".

(Floods of praise, Hungarian floods of great success,
Even to be quiet: what a virtuousness!
But this was my life's task: all to confess.)

III.

A mozgalom Ady köré csoportosult, ő befolyásolta, s az ő változásaival változott az is. Irodalmi forradalommal kezdődött. A városok heterogén népessége volt az új közönség, melynek számára az új költők írtak, a városi alsóbb középosztály: egy még kavargó, még nem egységes szociális réteg, mely a modern idők utálatosan csúnya építkezése és egyéb stílustalansága közepete nőtt fel.

Ezeknek Ady új nyelvet, új ritmus-érzést hozott. Védekezése nem üres beszéd, és nem mond valótlaniságot az az író sem, aki új folyóiratával, a Nyugattal, legtöbbet tett a modernekért, mikor azt állítja, hogy a Kisfaludy Társaság által inaugurált utolsó irodalmi esemény Arany "Toldi szerelmé"-nek felolvasása volt - 1878 vagy 80-ban! Egy másik író megjegyzi, hogy a mai elismert kritikusok a gyengeelméjűek számára készült irodalomhoz szoktatták hozzá a közönséget. De nem a kritikusoké a hiba.

Visszahatás állott volt be azon igen hosszú és igen termékeny munkásság után, mely a tizenkilencedik században először megteremtette a magyar irodalmi nyelvet, azután ezen nyelven írt nagyszerű költeményekben érte el tetőpontját. A visszahatás alatt a költemények még terjedelmesek voltak, úgy mint azelőtt, de az előbbi olvasóik már nem törődtek velük, s lassankint az úgynevezett udvarias irodalom legmélyebb színvonalára süllyedtek.

Nagyon hirtelen szociális és gazdasági változások ideje volt ez. A közben felmerülő néhány igazán értékes költeményt jóformán észre sem vette senki.

Az új mozgalomnak két egészen különböző irodalmi változata van. Az első az, melyben az újonnan talált nyelv és ritmus egyesítette az új költőket, kik többnyire egyenesen Ady befolyása alatt álltak, de csak annyiban, hogy merész hangon beszéltek önmagukról, hogy szerették a "színes szavakat", telítve voltak pogány lelkesedéssel és mély, de rendesen nyugalmas bánatokkal. A közönségük akkor még nem befolyásolta őket.

A második fok Ady úgynevezett dekadenciájának, azaz elcsüggedésének hatása alatt keletkezett. Ennek az időnek a költői érzik a feltűnő tárgy keresésének igen modern kényszerét, valamint a semmit egyszerűen meg nem mondását is. Komor és szimbolikus kifejezéseket használnak.

Bennük már elvesztette a mozgalom irodalmiságát, és szociális jelleget öltött. Szociális tulajdonságai Adyt is befolyásolni fogják. Irodalmi divat lesz a proletariátusnak udvarolni, s a "nép" kifejezés alatt a városi lakos-ságot, munkásságot érteni, a magyar nemességet kiháló oligarchiának látni, s a magyar parasztot ama lomha keleti barbárnak, kitől semmi jó nem jöhet. Az új osztály, melyet ezek az írók várnak, városi osztály lesz, a most még heterogén elemekből majd alkotandó városi polgárság, mely magába foglalja a zsidóságot, s mely Nyugat felé fog vonzódni. Ez az osztály mégis magyar lesz, többé-kevésbé a szocialista ideálokat fogja követni, reformálni fog mindent, ami barbár és ázsiai; szabadságra és nyugati (de sehogysem osztrák) világnézetekre alapítva reformtörekvéseit.

Meg kell jegyezni, hogy a mozgalom ezen második változatának költői nem tartoznak az irodalom azon mozgásába, mely az én fölfogásom szerint fejlődése fő sodrát képezi, továbbá, hogy a sajtó nagy része a zsidóság kezében van, s hogy ezen íróknak csak egyike, s ez az egy is mérsékelten foglalkozik egyáltalán gyakorlati politikával.

Természetes azonban, hogy mindezek a dolgok Adyt is befolyásolják. A modernek még mindig vezérüket látják benne. Mint forradalmár kezdte - könnyű lesz neki így folytatni, vélik. Szívesen is ír verseket szociális dolgokról, a munka szentségéről és a szegények gazdagság-álmairól. A teoria illik hozzá, ki csak pihenni jön a falujába.

De mindez még sem hat Adyra mélyen. Maga is hiszi talán, hogy az új Magyarország vágyainak ad kifejezést, de ugyanakkor már más dolgok felé figyel.

Egy antológia jelent meg 1908-ban, egy második 1909-ben. Hét költő (köztük Ady) verseiből volt összefűzve, mindkét kötet címe: A Holnap versei, s kiadója a Nagyváradon alakult Holnap társasága.

Igen különböző temperamentumú költők ezek, de mind az új stílusban írnak. Egyikük sem elégedik meg az előbb szokásos laposságokkal. Egyikük - a kötetek megjelenésekor a legismertebb - őszintén: tanítvány. Ady tanítványa, különösségét híven tükrözi, de már tömörségét nem. Szláv eredetű, s megvan benne fájának minden lágysága. Önmagáról beszél ő is mindig: de Ady, mikor önmagáról beszél, más, általános dolgokat mutat meg. Ady fantáziája sokszor végzetes és hatásos helyzetek keretébe szereti festeni a képeit: költőnknek hasonlóak a keretei, de nincsen bennük kép. Egy másik költő csendes, magáról ír és csak a formái újak. Egy költőnő igen szenzációs és kissé vad verseket írogat. Van köztük egy titokzatos költő, Babits Mihály, kinek az első könyvben megjelent - igen kevés - verse olyan, mintha stílusgyakorlatok volnának, mintha az író nem tudná mit csináljon nagy verset-író erejével. Van egy fiatal, húsz éves költő, kinek csodás tehetsége van drámai jellemzésekhez és finoman érzi meg, mit hogyan kell megírni. Költeményei történelmi jelenetek: a hetven szigorú kálvinista prédikátor török gályarabságban; a régi magyar tudósak, Bolyainak szép képe, s még néhány. Néhány lírai verse is van, amelyekben a költő, szemlélvén a szenvedélyek játékát, igazi kálvinista szilárdsággal rosszalja azokat. Azóta aztán elkezdett modern lírát írni, vadabb, kevesebb értékkel és értelemmel bíró verseket. Isten tudja, mikor fogja abbahagyni az önmagáról való írást - és megtalálni önmagát megint.

A legfeltünőbbek közt van egy másik költő, kinek - szintén nagyon kevés - verse érzései egy-egy momentumának tiszta, cizellált képei. Ő a legkészebb művész a hét között, s legtöbb joga van mondani, hogy szereti a színes szavakat. Nem sokat beszélnek róla azóta, de amit írt, nem efemer jellegű.

Ezek a költők ma szétmentek igen különböző utakra. Néhányat közülük elnyelt a napi sajtó. Majdnem mind, még a tartozkodó Babits is, megéreztek Ady azon átalakított Baudelaireizmusának hatását, amely alapja lett a mozgalom második változatának. Újak is jöttek, nagy számban, de többnyire értékeletlenebbek az itt említettekénél, kiknek mégis megvolt az elsőség előnye is, az az előny, melyet kezdetekor minden mozgalom nyújt követőinek.

Már ez a második fok zavarosabb és önmagában a legértéktelezenebb, mindenestre csak ez egyedül visszataszító. Ady, szocialisztikus költeményei dacára, a maga útján halad, s ez az út már más, mint a mozgalomé. Második kötete a "Vér és arany" adta annak az utolsó lökést, s ez a lökés csak siettetette a maga különválását.

A magára maradt mozgalom egyszer-másszor a felszínre hozott egy-egy különösebb vagy értékesebb egyéniséget, sőt a Chaos önmagával ellentétes fenomenát is szült. Az előbbieket egyikének elég érdekes a története. Két évig könyvet könyvre írt, nagy erővel dolgozva. Fáradozva keresett tárgyat - akár mily tárgyat. Ha talált, azonnal verset csinált belőle, nyugodt lélekkel felhasználva minden segítséget, amire szert tehetett, elsősorban Adyét. Ez volt a megsebezhető pont, támadták is a moderneket mint plagizálót, mint oltárképük szentségtelenítőjét. Kétségtelenül alapos a vád, de az ő védekezése is érdemel meghallgatást. Hogy állíthatják róla - a vakmerők - hogy Ady-utánzó? A szenvedései óráiban született versei, hogy lehetnének másoktól tanult versek? Szegény költő! Valóban másoktól tanulta a verseit, bármily őszinte volt a vágya - megírni őket. Ady azt szerette benne - első kötete megjelenése után írja, - hogy felülmúlja önmagát. Ez minden művének a kulcsa. Minden küzködése és fáradhatatlan energiája azért van, hogy mint egy helyt írja; arany lépcsőkön angyalok serege szálljon le hozzá és koronázza meg költők királyává. Uralkodó tulajdonsága az a vágy, hogy nagy és hírneves költővé váljon. Tragikus dolog, hogy ez a vágy maga még nem teszi költővé.

De egy újabb költőt meg kell még említenie. Annyira különbözik a többitől, hogy nincs semmi befolyása azokra, és keveset befolyásolják őt, mégis hozzátartozik a mozgalomhoz, de a fentebb leírt módon; mint avval ellentétes jelenség. Kosztolányi intellektuális költő. Formai nehézségeket nem ismer, mert stílusa az észszerű logikai gondolkodás nyelve, amelyen mindent - mi helyt tudjuk - könnyen ki lehet fejezni. Költeményeit úgy lehet olvasni mint egy-egy tézist: megállapítja, s aztán körülírja. Többnyire lelkiállapotokról szólnak a versei. Ő is keres érdekes tárgyakat, de határozott céllal. Nem tö-

rődik avval, hogy tárgyának keretet adjon, a karakterizálást érzi feladatának. Egyik költeménye, mely láthatóan több érzéssel van írva, mint a többi, különösen hatásos, ez a "Szegény kis gyermek panaszai". A panasz összege az, hogy a gyermek a maga szűk körének foglya, és vágyódik a külvilág után. Bevezetés kezd, a költő beszél:

(As one who has fallen between the rails...
and feels his passing life while the hot wheels
roar and throb and many crooked images pass
and he sees as he never yet has seen. As one
who has fallen between the rails' "And I
see him, the child... At night he shyly sits
down beside me... I wonder at him
as at a stranger and I weep for him who
is gone.")

A költemény a gyermek betegségét írja le, elmondja, hogy mit érzett a betegségről, halálról, s első szerelmi álmait. A költemény második részében a gyermek véleményét mondja el környezetéről. Ezt a részt már kevesebb érzéssel és nyugodtabban írta a költő, de mindenesetre megrögzítette benne azt, ami örök, megfogta egy pillanatban, amit a saját gyermekségére gondolva: "meglátott, mint még soha".

A befejezés a gyermek vágya:

(How I long to be away, far, far where the
rails of the railway wind and the red and
green lamps flare and call ... the engines,
the wires of the pole ... there is joy, there
perhaps the world.)

A sínek témájához való ily visszatérés talán nem éppen szerencsés gondolat. De az egész költemény életerős, sok helye nagyon hatásos.

Például mikor a gyermek a halálról beszél:

(All through that night
The clocks struck always out of time
All through that night
The gardens all swam in moonshine
All through that night
Carriages rolled with noisy throbs
All through that night
Our struggling words were choked in sobs
During that night
Bright lamp and candlelight was made
During that night
The shadows made us all afraid

During that night
Our frightened faced were so white
During that night
My poor greyhaired grandfather died.)

Kosztolányi az új költőknél divatos modorosságok egyikét sem használja, mert egyáltalán nem használ semmiféle költői segédeszközt.

IV.

Az 1908-iki "Vér és arany" című kötete megjelenése után Ady ment tovább a maga útján - azon az úton, amelyen a mozgalom jobbnak vélte őt nem követni.

A "Vér és arany" a csüggedő Adyt mutatja, következő kötetében utat talált a megváltás felé "Nem birom már harcom vitézül", írja, "Megtelek Isten-szerелеmmel, Szeret kibékülni az ember, Mikor halni készül".

A halál gondolatával való játék megszerettette volt vele a forradalmár tüzes háborgását, most pedig a Baudelaireizmusát öli el. Minek az a búskomorság? nem érdemes annak akkora feneket keríteni. Mit tehet az ember? "Szenvedjen és haljon meg." Csodálatosan nyugodt és aránylag színtelen most a költő. Nem sokat gondol az Istenével, a legtöbb, amit megtudhatunk róla, az, hogy nagyon Ady saját külön Istene. A költő a maga érzéseiről ír, az útszéli havas Krisztus-keresztéről, amely mellett gondtalanul szokott elhaladni "csörgős szánkón ... holdas nagy téli éjszakákon ... valamikor" "únta a faragott képet, s dalolt mikor keresztre nézett". De most, húsz év múlva, gondolatban repül ott megint a szánon "s amit akkor elmulasztottam, megemelem kalapom mélyen". De be nem hagyja csapni magát, és ájtatossága sem nagyon mély. Egy groteszk versében találkozik az Istennel, kinek "nagy harang volt a kabátja, Piros betűkkel foltozott".

Adynak ezen megtérésében is van némi hasonlatosság francia mozgalmakhoz, de világosan és szilárdan meghatározott álláspontja élesen elüt a legtöbb francia költő, mértéktelen érzés-áradozásától és képtelenségeitől.

A maga útját megadással nézi, bízik a jövőben és egészen világosan látja, hogy többé nem vezér. "Nem kellett amit fölkináltam? Majd jön idő, hogy kellene. Jézus-Mária mit is tettem? Vad csordának kell e zene?" - mondja, és: "Óh pusztába halt, szent zene!" Ennyi e fölötti bánatának a legmesszebb határa.

Megírja szerelme sírfömliratát: de "Csupa rom és romlás a lelkünk. Mindegy, akartuk. Sorsunkon titkos fekete leplek. Csak azért is szeretlek."

Panaszkodik, hogy szeretne minden hírből, harcból kihúyni, de meg kell maradnia Herkulesnek. Ebben a kötetében kezd szociális kérdésekről írni. A A gentryt, a maga osztályát, keserű élesen látja.

Nem úgy van azonban, hogy holtponthez érkezett volna. De némely dolgok leple alatt rázhatja csak le magáról mindazt, amit már elintézett önmagában. Ebben a legősintébb költőben van mégis annyi ravaszság, hogy egy időre megcsalja önmagát. Mikor azután előjön a lepel mögül, íme nincs rajta a régi ruha. Új ruhájában két új kötete, 1910-11-ben, mutatja meg, "Szeretném magam megmutatni, hogy látva lássanak, szeretném, ha szeretnének" mondja. Még azonban van, hogy hogyan tagadja meg rokonságát a Halállal, de fokozatosan mégis csak elszakad attól, és a második kötetben már az új szerelmének, az Életnek karjaiba veti magát. Szerelmi versei mélyebbek. Már nem percnyi fantáziák vagy csupán a vágy kifejezései, inkább jellemzések, mint p.o.:

"Parton vagyunk, sziklára estünk, Be szép a mi testünk: Nagy tengerek vándor lakója, Szilaj két hajója. Összetörött friss, fehér bordánk, De ép a vitorlánk S mi lenne, ha fölkerelkedne Vérünk régi kedve? Nekünk jogunk van újraélni, Jogunk van sohse félni, Nem kérdeni, meddig és merre? Vissza a tengerre. Törött hajókkal is csak bátran Bal éjszakákban, Hajóink szent szél ösztönözze, Mert csók törte össze." Majd meg szülőföldjét mutatja meg a költő kedvesének, a folyót, a dombot, a falut és folytatja:

(And this, and this am I myself
The blackened ash of fiery rays;
Wind whistles round us like a fate,
Run from me, curse me, fly and hate
Stay and be proud, else, with loud praise.)

Most, hogy csillapodik a láza, többször ír képzelődéseiről. Néha nagyon különösek ezek, mint a legelső kötetében volt az a csoda-liget, ahol zuhogva hullnak a kicsi kemény szívek, most meg például mikor pallónak képzei el magát, mely a csillanó zöld hegyipatak fölött fekszik, hídnak, melyen szerelmes lányok szaladnak keresztül.

Sokkal halkabb, nyugodtabb a hangja. Folyton azt gondolja - valószínűleg, mert elmúlt a láz, - hogy többet nem is fog írni. Ezen gondolat benyomása alatt összegez mindent "A minden-titkok versei" című kötetében, az említett két kötet másodikában.

Az Isten titkaié az elsőség. Ady megalkudott, most már Istenről is beszél. Nagyon természetesen olyanformán gondol az Istenre, mint a költészete mögött érzett indító erőre. Nyíltan, őszintén beszél erről, mint minden egyébről: "Te, Isten, ki Titok vagy... Az én ügyem a te ügyed, S aki ellenem támad, azt verd meg." Ő és az Isten egyek, "együtt kezdtük a hűhót", Én voltam bolond nyilad, S nyiladat most már messzelőtted, Fölemelt véres homlokom Nem ejtem porba most előtted. Mert, jaj, nagy dolog ez a dolog", és most ha akarod, eldőlhet, hogy mit érünk együtt.

A Szerelem Titkainak versei épp oly igaz, teljes csengésűek, épp oly mélyek, mint a megelőző kötetéi, s szintén hiányzik belőlük minden fölösleges izgatottság. Ír a dicsőségről is és akar hinni önmagában. Minden régi tárgyáról ír. Ez a könyve egy teljes testamentum, egy igazi hitvallás és állásfoglalás: a költő kiküzdötte magának fölényét az élet fölött.

Azonban mintha nem érezné magát egészen jól új helyzetében. Írnia kell: a régi címek alá új verseket. Homályos lesz: életében először. Szüksége van a változással járó küzdelemre és bizonytalanságra, szüksége van a változásra; megváltoztatja tehát most a stílusát. Nem ír többé rövid, tiszta ritmusban, súlyos világos mondatokat. Mégis a költemények értelmét nem nehéz felfogni, - de mintha a költő maga nem tudná, hogy mit akar vele? Talán a költészete idegenedik el tőle? Azelőtt mindig elmondott mindent, ami a lelkében végbement - most találgatni hagy. Eddig minden egy verse visszhangozta egész költészetét - ezen új versei közül kevés illeszthető a régi körvonalak közé.

Úgy tűnik fel mintha a költő a régi költészetéből - a régi énjéből - kivezető utakat keresne. Nem uralkodásra teremtette az élet, hanem küzdelemre, egyszerűsége éppen a benne zajongó Chaos eredménye volt. Hogyan illeszkedjék most a fölényesség nyugalmaiba?

A romanticizmusból a dekadenciába, lelkesedésből lázba, megtérésbe és önmaga szenvedélyes analizálásába hullámoztak a költészetének mindig nyugtalan, erőteljes, határozott változatai - akár egy mozgalom fejlődési fokai. Bizonyos értelemben költeményei inkább utat jelölő határkövek, nem egyes önmagukban célpontok. De hova visz az út, melynek fordulatait híven jelölik? Meg fogjuk érni a célhoz érést, a megoldást? Lehet itt megoldás?

V.

Modern irodalmunk gyors változásainak folyamatából ki kell emelni a Nyugat folyóirat által betöltött szerepet. Magyarországon a politikai napilapok tárcái, ez az Angliában - és mennyire szerencséjére! - ismeretlen vonás rövid elbeszéléseknek az undorodásig túltermelését eredményezték, és mindig sok teremtő erőt szívtak és pocskoltak el, még a költészetünk sem tudott ezen sajtó karmaitól egészen ment maradni. A régóta fennálló néhány szépirodalmi hetilap illedelmes és sokszor nevetségesen gyerekes irodalmat hozott. Valami tíz évvel ezelőtt támadt egy új folyóirat, mely kizárólagosan irodalmi akart lenni, és főképpen egy zsidó költőnének nevezetes verseit hozta, szenvedélyes lírát, mely már bírta a moderneket jellemző finom ritmus-érzést s mely, mikor valami szép környezet hatása néha mérsékelte a költőné érzésáradozásának szilajságát, olyankor a szerelemről egyszerű és erős hangon énekelt. A folyóirat azonban nem élt soká.

A Nyugat is tisztán irodalmi folyóiratnak indult, s azért alapítottatott, hogy a modern mozgalmat magában összefoglalja. Szerkesztője, Ignotus, idősebb mint a modern írók legtöbbször, s már a mozgalom kezdete előtt önmagában egyesítette annak legtöbb elemét.

A Nyugat eleinte jóformán csak aszerint tett különbséget író és író között, hogy modern-e az vagy nem, s így az irodalomnak, főképp prózában, sok furcsa bogarát hozta. Legfeltűnőbb volt, ahogyan a fiatal írók (de idősebbek is) érdemnek vélték nyíltan írni érzéki vágyaikról és minden kényes dologról, amit a régi világ csak rejtetten tolerált. Volt erre példaképük: Ady. De a különbség igen nagy. Mert ezek az írók mind csak a mindennapi élet közönséges folyamataihoz tartozónak tudták érezni érzéki vágyaik világát, s ily dolgokról írni könnyű nagyon. Főlöszleg is, de a modern légkör nem tartja tiszteletben az ember magánéletének elvonultságát, s úgy látszik, a modernek önmagukra nézve sem érzik az ily tisztelet szükségességét.

Legnevezetesebbek a Nyugat irodalmi kritikái. Ignotus maga jó kritikus és állásfoglalása alkalmazkodik a környezetéhez. Azt mondja, hogy a modern természettudós az embert úgy mutatja, mint aki elgyötörten leskelődik be a saját lelke kulcslyukán, s hogy az első és eddig (1910) egyetlen felelet, melyet meghallott a: que sais-je?

A többi kritikus mind készebb új alapról diktálni. Nem foglaloznak az író bírálásával - vagy csak keveset -, inkább azt határozzák meg, hogy milyen helyet foglal el a többi között. Keresik, mennyiben fontos (!) az író, teremt

-e új stílust? Kifejezője-e valami új szociális tényezőnek? Magának Adynak a kritikáit nem ideértem, mert Ady, bármit ír, mindig egyéni és eredeti.

Az utolsó években azonban már a Nyugatot is mindjobban magához vonzotta a politika (valószínűleg, mivel Ignóus maga politikai hajlamokkal és befolyással bír), s ma már a folyóirat azon az úton van, hogy pártlappá legyen, szembenállva gróf Tisza István folyóiratával, mely a szociológiája mellett szintén táplál irodalmi (de konzervatív) ambíciókat is.

xxx

1910-11-ben, mikor a Nyugat még távolabb állt a politikától, nagyon rokonszenvesnek érezhette azt Babits Mihály. A tanár, a nagy nyelvtudós, aki megértéssel tud írni Swinburneről és Meredithről, aki magyarra fordította Dante Infernoját, aki ismeri Európa minden nagyobb irodalmát és úgy szereti az ókori klasszikusokat, hogy egy tragédiája (a felszín alatt) telítve van mély görög tudással, aki azonfelül érti a középkor minden kevésbé durva elemét, és ismeri annak latin költészetét: valóban mintaképe lehet a művelt magyar írónak.

Minden kritikája mély, módszere a történelmi módszer: egyszerűen és egyenesen keresi meg a költő fundamentális jellemvonásait. Van benne bizonyos fontoskodás, a maga külön pedantériája, de az nagyon idealisztikus jellegű. Száraz hangon ír szagokról, illatokról, de mert "l' esprit, de Dieu habite les bonnes odeurs. Nem filozófus: Bergson követője, és nagyon világosan látható, hogy miért. Először, mert Bergson a múltat úgy látja, hogy az a jelen része, és Babits figyelme mindig a jelennek azon elemei felé fordul elsősorban, amelyek a múltban szemelláthatóbban létezett dolgok jelei. Másodsorban, mert Bergson azt állítja, hogy van szabad akarat, és Babits soha sem érezte, hogy ellenállhatatlanul sodorná magával valami - különösen költészetére vonatkozólag nem. Végre, mert Bergson az inspirációt véli a filozófia eszközének, és Babits ismervén az inspirációt: imádja azt.

De ez, úgy mint minden más jellemvonása is, jelentéktelenné törpül Babits azon egy tulajdonsága mellett: hogy művész. Egészen öntudatosan, fáradó gonddal dolgozva ki stílusát, de mindig benső ihlet erejénél fogva alkot verseket, amelyek szépek legyenek.

Akinek legfőbb gondja művének a szépsége, az a költő kénytelen át meg átszűrni a stílusát, s kiostálni belőle mindent, ami fölösleges. Babits korábbi verseiben nincs meg a későbbiek monumentalitása, valamint művészien mesterkélt nyelve sem. A Holnap többi tagjai úgy néztek rá, mint valami anachorétára, aki íme nem értékeli a vágyat és nem a küzdelmet. Ők, akik minde nekfölött eredetit vágytak teremteni, nem érthették meg, miért tulajdonít Babits annyi fontosságot idegen írók tanulmányozásának? Ők, akik azt hitték, hogy műveikben önmagukat fejezik ki, zavarban voltak Babbitssal szemben.

Észrevették egyes tulajdonságait, egyes modorosságait, amelyek akkori költeményeiben még gyakoriak voltak - mint az a bizonyos, sohasem keserű íróniája -, és csodálkozva várták, hogy ezek a vonások nőjenek és erősödjenek, s lesték, hogy milyen természetnek képét, milyen érzéseket fog majd közreadni. Még csak Ady ritmusát sem használta! Mindezt, úgy gondolták, a körülményei okozták, most, hogy közénk került, most majd egészen megváltozott szempontból fogja nézni a dolgokat. Ritmusának azonban, úgy írták, még fejlődnie kell. Az ő ritmusának!! Így csodálkoztak és mérlegelték a lehetőségeket, míg csak a fa ki nem bontotta rügeit, s virágba nem borult.

Miután Babits versei a szubjectivitásnak éppen az ellenkezőjét jelentik meg, általános formákba burkolják az érzéseket, melyekről szólnak: mintegy kerülő utakon ír róluk a költő. Leír valamit, ami bizonyos érzéseket kelthet, és íme leírása már ébreszti azokat olvasójában. S éppen ezért tud mély és erős érzésekről is tárgyilagosan írni, mert az írása olyan gondos munka, mint a drágakövésés. Úgy választja a tárgyát, tudatosan, ahogyan aztán a formát meghatározza: egy célt szolgál kezében a kettő. Bár fordításban nem lehet visszatükröztetni pompás dikciójának teljes fényét, de a modorát megmutatni lehet, s ezért érdemes azt megkísérelni.

(Golden Ghosts

They are beautiful flowers, the ice-flowers
And splendid light is the candlelight:
Praise you, if you will, the sad Spring hours
Winter, gay Winter, is my delight.
You know that in spring comes every desire
Daggered dwarfs are abroad, and fly,
Humming wasps (our souls hear and tire)
Stinged, unseen, killing when they die.

Spirits are teeming in every Spring;
The sunshine flashes, gold glittering ghost;
Of his heavenly bow Phoebus looses the string.
His shafts of light are a flying host;

All sadness of sin, pain, evil hours
Come to the earth from these alone,
From these soon the dry drought over the flowers,
And into life, love's passion.

I have seen the playing dolphins prance
I have seen the sweet sea still, the throes
Of lightnings at night, and their scattered glance
Tombs and ruins, wide plains and snows
The Fair and the Sad; now all are dear
Fair and Sad, they sink deep in me
In all the World Spring is my only fear
The sunshine my only enemy.)

Meg kell azonban jegyezni, hogy fordításaimból hiányzik az a finom mes-
terkéltség, az az ékszerre emlékeztető bevezettség s a végtelenül részletes
kidolgozás, mely az eredeti verseket annyira jellemzi. Rímeikben nagyon gazda-
gok. Az itt fordított versben például egy rím visszazeng sok más, előtte el-
hangzott rímre. Asszonancia, alliteráció vagy inkább különböző szavakban egy-
forma szótagok vissza-visszatérése, mindenütt előfordulnak a versekben, és
nagyon zengzetessé (de a nyelvünk természetes asszonanciája folytán sohasem
csilingelővé) teszi azokat.

Babits legtöbb versének nem oly komplikált azonban a témája, mint ami-
lyenné a fent közöltét alakította. Egyszerűbb például az Iris balladája:

(The Spring shall have its motley
Of red spots bright and whites faultless
of springtime troubles, flowery trees,
And springtime graves with cypresses
Into brown mud the white flower falls
The evening sunset tells of squalls
The mournful Muses long for death
Her green cloak Iris broidereth.

The Summer has its motley
Red poppies rich with flaky flowers
And red knobbed poles in flower dress
Onto red roses silver showers -
Dry roads and dust where no things grow
White flowers fall where flowers blow;
Bending rye ripens for the scythes
When Iris opens her warm eyes.

The Autumn has its motley
Of gold-shot foliage, streaked red,
The ground a rustling emptiness
The branch with pale leaves withered

While vagrant winds both laugh and cry
Yellow's the ruffled evening sky
Fruitful the orchards, loud the dales
When Iris tears her cloudy veils

Prince what if winter also comes?
Whiteness it shall have and brownness
Of crystal-flowers the motley
When her white mourning Iris dons.)

Néha elbeszéléseket ír a költő, és sokszor ír egész rövid kis verseket, melyek úgy hatnak, mint egy-egy cizellált drágakő, ilyen a "Hesperus" című, melyben nincs másról szó, mint várakozásról a nap, "a halott király" letüntekor, zilált ég alatt sötét éjben, az egész hét sor, amelynek melódiája végtelenül sokatmondó.

Mikor súlyosabb a tárgya, akkor lírája nagyon közel jár az ódához, s nem kell féltetni attól, hogy bombasztikus lesz vagy cikornyás az éneke, nagyon is sok tartalom van egész költészetében, semhogy ez a veszély valaha fenyegethetné. Példa erre a "Lyric Love" című verse:

(O lyric love! of you my song must tell
Of you, o lyre-stirred storm, of you, storm-beaten lyre;
Round you the heavens burn, below far open hell,
You swaying step ou swaying ground of fire.

A fiery stubble burns against your earthly feet,
You learn the rhythmic beat beneath the burning pain,
The lameness as of one whom, stepping, fearful heat
Or biting snake compels to catch up foot again.

You would cry out I know, your cry becomes a song
For some mouth tuned your mouth to be an instrument,
Some sweet and singing mouth made music of your wrong
As wire makes wire resound, **one** struck and **both** intent.

O music making wonder, o snowy-noted lips,
You breathe the tender sounds against the warmed air,
As over vibrant strings the captor pedal slips,
When you cease the heart sounds, vibrating, where you were

Who are you, o my love? Before you open wind
The skies, and radiant you go on radiant fire
O lyric love! and leave abundant Hell behind,
O lyre-stirring storm, o storm-instructed lyre!)

Korábbi verseiben Babits nagyon másféle dolgokról írt, kísérletezett, de - és ebben egyedül áll - az ő kísérletei is mesterművek voltak már, kivé-

ve azokat, melyekben önmagáról ír. Minden arannyá lesz, amit érint, vagy le-
galább is zengő érccé.

A modernek közt, elgondolható, hogy Babits az egyedüli, aki nagyobb
mértékben a természet költője. Leír jeleneteket vagy természeti eseménye-
ket: zivatart, napnyugtát, az év folyását... és mindig arra való az objektív
leírás, hogy felébressze az olvasóban azt az érzést, melyet tárgya a költő-
ben keltett. A természetet Babits drámáinak látja: szereti az érzések miatt,
melyeket az emberben kelt.

Hogy Babitsot a tiszta líra nem fogja mindig kielégíteni, az nagyon bi-
zonyos. A természet drámái jellemvonásainak oly mélyen érzett megértését is
már egy drámába szőtte bele. Azonkívül látható, hogy nagy szenvedélyekkel is
tud bánni, Laodameia, a már említett görög tragédia mozgalmas és indulatok-
kal telített.

Kórusa tud visszafojtott lélekzettel énekelni, de lihegő hévvel is,
alakjainak általános reflexiói belefonódnak a cselekedeteikre vonatkozó be-
szédükbe. Mégis a dráma nem olyan, amilyenről azt lehetne mondani, hogy **sok
történik** benne. Mindvégig klasszikus metrumban van írva és természetesen (ez
a nyelvünk természetéből következik) kvantitatív ritmusban, de a hangsúlyo-
zás úgy van összeegyeztetve a metrummal, hogy együtt egy rejtettebb melódiát
képeznek, aminek páratlan a hatása.

A dráma legtragikusabb sorai éppen oly gondosan mesterségesek, mint a
többi, és ez nagyon új jellemet ad a műnek. Nem természetes, de nem lehet
természetellenesnek sem nevezni, mert nagyon emberi és igaz. Az olvasó érzi
mind a mély szenvedélyeket, de a szép megérezése átalakítja és áthelyezi őket
máshova. Indulatok, jajok, panaszok, még a hírnök jelentése is - Babits mind
színarannyá változtatja őket.

A karnak egyes énekei interludiumok, többnyire leírások, melyek messze
esnek a cselekmény tragikus borzalmasságától, mint a tavaszról szóló ének:

(Then Helios comes with arrows
His murderous rays shoot far
The daytime's sunny again and
The bees wake humming a song.

Streams wake and seethe to the river
And the pines reach out from the blue
Creepers long for the sunshine
And the Queen longs oh for her lord.)

A dráma általános elmélkedésekhez nyújt alkalmat, s ezek az alkalmak felülmúlhatlanul vannak kihasználva. Egyik kar avval kezdi énekét, hogy a Prométheusz által rabolt tüzet azonosítja az emberekben égő dicsvágygal, s aztán így folytatja:

("A fast ship is that of Menelaos, anger urges it ou and the heat of wrecked love. Savage pride urges the ship of Lord Agamemnon; that of Odysseus his inventive wit speeds. Faster is Protesilaos' ship for it is driven by desire of you, Glory!

Destiny, heavenly sword, Destiny bow of sure aim. Destiny, slow mill-wheel, great spider spinning to earth, huge net: binds us in vain the splendid sin the splendid battles we shall not in all eternity betray.")

Ahogy Protesilaos dacol a végzettel, úgy le fogja azt (egy pillanatra) győzni neje. A királyné és a kar párbeszédéből valók a következő sorok:

(Chorus: "Alas Queen, in Hades is no love...

There are no kisses Queen, in Hades are no embraces ... the shades ... have tasted the water of Lethe, they have no more desires."

Laodameia: "O Maidens, true desire is immortal; it is not killed by Lethe's dream-waters..."

Chorus: "O Lady, be calmed! Fate stands unchanging with the Gods. In the underworld all daring ceases and from Cocytus' banks no one returns."

Laodameia: "O maidens, true desire is unconquerable and conquers everything It is as hard as Destiny... It conquers Death... and for a moment laughs above Death and Destiny; and like everlasting time, that moment is unbounded.")

Rettenetesen tragikus azután az a rész, mikor Protesilaos árnya végre megjelen, s a királyné vérével táplálja, míg át nem melegíti azt az átlátszó szellemtestet és élővé nem színezi húsát, s övé nem lesz arra a korlátatlan percre, a végzetes három órára. Megrázó a párbeszéd Iphiklos és Laodameia között is, amelyben apa és nő versenyeznek, hogy kinek fájdalma nagyobb, szintúgy Iphiklos kesergése és a befejezés:

(Iphiklos: "...why must I live to this? Why did I not die young? How should my old weak heart bear such a curse, bear so much horror?"

Chorus: She has fought out the battle
And fallen under her fate.)

xxx

Nem kegyelet hiánya mondatja velem, hogy Babitstól még többet kell várunk. Az ő költészete, mint Miltoné, olyan, milyent öreg koráig is még mindig tökéletesíthet a költő. Babits ma talán harmincegy éves, Ady nem több mint harminchét. Az egész mozgalom oly férfiak műve, akik még maguk előtt látják életük javakorát, mind az éveket, melyeknek természettől fogva a legtermékenyebbeknek kell lenni.

Láthatóvá igyekeztem tenni, hogyan kezdődött a mozgalom, melynek leg-erősebb összefoglaló eleme a nyelv és a ritmus új stílusa volt, nagyon egyéni és személyes romanticizmussal; hogyan terjedt és foszladozott szét mindenféle irányba a dekadens és úgynevezett modern befolyások alatt, mígnem az új tárgyilagos költészet nőtt ki a khaotikus erjedés alól. Az önmagukról író költők kezdik a mozgalmat, s annak eredménye Babits, ki mindenről inkább ír, mint saját magáról. Amott önarcképeiken keresztül megláttuk a költők világát, itt Babits arcképe világlik keresztül a világról írt képein.

Ady, a mozgalom első fokának vezére, kiszabadította magát a követői selegéből, s elment a maga útjára; második fok szült legalább egy költőt, bár önmagától egészen elűtöt, a mozgalom harmadik fokát egy név tölti be: a Babitsé.

Az egész egy élő, egészséges mozgalomnak józan és teljes kifejlődését rajzolja elénk és nem pusztán értelmetlen visszahatást valami ellen, sem pedig valaminek a rendezetlen hanyatlását vagy felbomlását. A mozgalom egészséges: megtermi gyümölcseit: nem sérti kegyeletünket, ha többet is várunk még tőle.

Lehet - hogy ez káprázat. Ha ma egy nyílt szemű idegen jönne közénk és nézné ezt a mi gombaszerű gyorsasággal, a lefolyt negyven-ötven év alatt felnőtt civilizációnkát, az egész kultúránkat, ipart, városokat, a tudományunkat, könyveinket, a pénzügyeinket s a kormányzatunkat - lehet, hogy

ingadozó alapon állónak látná ezt mind, s hogy látna levegőre épített palotákat és szavakra alapított cselekedeteket.

De az is lehet, hogy az egészséges test túlteng önmagán és puffadása múló baj csupán. Megmondani ki tudja ezt ma? De a kérdés megoldása magába zárja egy oly népfajnak és kultúrának sorsát, egyben annak minden külön tevékenységét is, amelyről bizonyos, hogy bármi legyen értéke, de olyan, mely minden más fajtól és kultúrától különbözik.

FÜGGELÉK

BABITS MIHÁLY:

B. F. HUSZÁRÖNKÉNTES:
ELESETT AZ ÉSZAKI HARCTÉREN,
1915. JÚNIUS

Mit ér ha szép? s mit ha szól?

B.F.

Medgöbbenéssel és fájdalommal olvastam az újságokban, hogy a fiatal B.F. az északi harctéren elesett. Ki volt ő? A rövid nekrológ csak az előkelő úri család sarját gyászolja benne, környezete bizonytalán a derék jó fiút; önknek hiába írnám ide a nevét is: most már örökre névtelen marad, tán nem is tudja senki más, amit én: hogy a költészetnek is köze volt hozzá. Még a háború előtt küldte el nekem verseit Cambridgeből, hol a híres King's College növendéke volt: magyar verseket egy szép angol *loose-leaf-book*-ban, szép rendezésű diákos írással letisztázva: nem a hiúság hányavetisége, hanem az önmagával és a nagy művészettel szemben egyformán áhítatos fiatalság gondja látszott a füzetben. A versek nem voltak teljesen érettek: írójuk inas volta különböző hatások készséges átvételén s a technika némely kezdetlegességén is kilátszott: de lendületük meglepett, s őszinte örömmel olvastam fel akkor barátainak néhány strófájukat, melyeket finom ízlés, komoly tanulmány, a külsőséges hatások és éretlen újdonságok megvetése, az egyforma köntös alatt forró nagy lendület tetten rokonzenesékké: csupa oly vonások, melyeket ifjú költőinknél nemigen találunk.

A háború kitört, és a fiú hazatért: ekkor alkalmam lett volna vele találkoznom: íme, most már nem lesz alkalmam soha. Előveszem a szép füzetet, és megdöbbenek a címétől: **Versek** - az van ráírva, gyerekesen - **1912-től 19-ig**. Nézem ezt a naív készülődést, ezeket a könnyelmű számokat: akkor, jól emlékszem, mosolyra derítettek: most mintha a gúnyos Sors nézne onnan reám. Mit ér egészség, tehetség, fiatalság, akarat: minden mit ér? Ó, ha tudtam volna! Mért nem küldtem néhány jobb szót a fiúnak, valami nagyobb dicséretet, mért nem okoztam neki valami nagy-nagy örömet, miért ítélgettem szárazon, hogy "még hatások alatt áll", hogy a "pátosza diákos", hogy "invenciótlan a technikája"? Hisz a pátosz, a konzervativizmus: éppen ezekben láttam én értékek csíráit. Most avval fogok szomorún mulatni, hogy elképzelem a legjobbat és legtöbbet: mi minden lehetett volna az ilyen csírákból, elképzelem őt a jövő nagy poétájának; hisz, ha nem ő, hány más hullhatott el így, ki nagy

leendett volna, de jelentéktelen ifjú próbáiban senki sem sejtette még e jövődő nagyot: igen, hadd beszéljek róla, a jövődő nagyról, és nem írom ide a nevét: hadd legyen ő jelképe, emblémája minden lehető és valószínű és nem ismert és fel nem ismert csíravesztésünknek.

Mert kötelesség is felrovogatni; úgy kell felrovogatni, mind, mind, egymás alá, a drága és pótolhatatlan veszteségeket, mint egy rettenetes, folyton gyülemelő átkot, átkot mindazok fejére, akik ezt a borzasztó vérontást, bármily kicsi részben, bármily tiszteletreméltó jelszavaktól elvakítva, akarni, merni, készíteni tudták. Ő ez a nemzedék, Európának ez a nemzedéke, csak átkozni tud már, és jegyez, jegyez egyre egy szörnyű számadást, egy végérhetetlen, iszonyatos számlát: bár azt sem tudja még, kinek fogja benyújtani?

Ó, lenne-e valaha vége a számlának, ha mindazt le tudnók írni, ha mindazt csak sejtjük is, amit veszítettünk? Talán jobb is volt nem látnunk a fű közt, mennyi titkos bimbót tapostak el, mikből valaha tán gyönyörű virágok lettek volna a szép magyar kertben. Nem nagyobb veszteség-e a bimbó, mint a virág? A virágot legalább élveztuk már: legalább volt, és szép volt: legalább készen volt, s emléke kész bennünk mindörökre: kész kincs, s előbb vagy utóbb úgyis azzá, emlékké marad. Amíg megvolt, megvolt: ezt semmi halál el nem törölheti. De a bimbó, ha meghal, valóban elveszti életét: mert az még nem volt meg, s immár nem is lehet: a bimbó mindent elveszíthet, s a bimbóban mindent veszíthetünk. S emlékeztetőül a sokra-sokra, amiről nem is tudunk, ne feledjünk el olykor egy-egy ilyen bimbóvesztésget is, ha véletlenül sejtelmünk fakad róla, a nagy számlába írni.

A modern háború nem természetes küzdelem, mely az erős túlélését, a faj kiválasztódását és javulását mozdítaná elő. Itt éppen az erős, itt a legkiválóbb elem pusztul el, s ezért jön a fajnak nagy elkorcsosulása minden háború után. Pedig de kár érted, szép kincses magyar faj! Ebben a háborúban a magyar úrifíú pusztul legborzasztóbb percentekben: mert ő a legderekabb: nemes, bátor, egészséges és temperamentumos. S a nagy szellemi erőket nem ez az osztály adta-e országunknak? Ez az osztály, melyben a nemzet lelke él, az ép nemzeti lélek. S ez az osztály pusztul. A nyápic és gyáva megmarad, impotens és beteg szellemével.

Az a fiú, akit én gyászolok, s akinek csak írását ismertem, az arcát soha, abból a fajból való, melynek ifjai a Nyugat kultúráját hozták, és hozzák ma is útjaikból, vásárfiának, az ősi kúriákba: magyar fiú volt, és a King's College növendéke, és verseiben sajtóságon találkozott Shelley és Keats

Arannyal és Vörösmartyval. Micsoda televény átojtódás oly termékeny földben, mint egy magyar lélek! A nagy lendületű líra a modern időkben angol alkotás: talán, mert Anglia volt az egyetlen föld, ahol a görög költészet, Pindar szelleme, a műveltek lelkében eleven maradt. Ez örökség tette tán, hogy leg hamarább az angolok ajándékozhatták meg a modern világot a széles, mély és ragadó énekkel. E szélesség, e mélység, e nagyobb lendület hiányzott leginkább a mi új líránkból: semmi sem volt kívánatosabb, mint egy kis angol ojtódás.

De ugye az átojtás nem minden törzsbe lehet eredményes, s aki egy nagy idegen lendületet átvenni akar, a lelkében már egy nagy benső rugalmasságnak előre lenni kell. Ezért van talán, hogy a nagy és termékeny hatások átvételére ifjú ember a legalkalmasabb: mint a rugó is veszti idővel rugalmasságát. E benső lírai rugalmasság, képesség a lélek nagy lendületeire adatott meg a magyar fiúnak, aki Cambridgeben tanult. Úrifiú volt, nemzedékeken át kulturált család sarja, mély és finom érzések kész medreit öröklé. S a szép magyar nyelvet öröklé, a legüribb, legfejlettebb, legizlésesebb magyar nyelvet, mint valaki, akinek apái már teleszították magukat a Vörösmarty szavaival. Ez nem a mi ifjú lírikusaink egyéniséghajszoló, kissé vásári ízű, voltaképp mondos, divatosdi nyelve. Ellenkezőleg: éppen nemes konzervatívizmusa adja meg méltóságát és erejét a nagyobb lendülethez. Halljunk csak egy csöndes strófát belőle, például, ahol a tavaszt leírja:

Ki látta, bús zimankós télidőben,
alszél ha fúj egy kissé, hirtelen?
Hó meg sem olvad; mégis eltűnőben
mindjárt a tél: megrengve, messze lenn
a rét megdobban: halkan zeng a kőben,
a dermedt kőben enyhe sejtelem;
a felhős ég ragyog; a fagy erőtlen,
a nyüzsgő föld mozgása nesztelen.

Hajtsd szét a május vadvirágos ágát:
csodáld a száz színárnyalat közül,
egy hófehér szín teljes tisztaságát:
ott a Tavasz, ruháját fonva ül.

Szavakban, fordulatokban, mintha Aranyt hallanók; akkor, mikor a verseket kaptam, úgy ítéltém: íme, a kitűnő tanuló; a kész, öröklött nyelv: de hisz a legnagyobb költőknek, Goethének is, kész, öröklött nyelve jelenik meg előbb, az egyéni tartalom csak lassan ébred: mint az újszülött pólyái, ke-

lengyéje megvannak, mikor még meg sem született, mint a csecsemőnek is úgyszólván puszta teste születik előbb, s csak lassan fejlődik ki benne a lélek. Ezt a lassú kifejlést egy darabig (ó, csak egy darabig!) kísérni lehet az előttem heverő versekben: azok a strófák, amiket előbb idéztem, a legeslegrégibb versből valók. Lassan mosódnak észrevétlen hajlások, új lejtők a régi mederbe, az öröklött véralkat kész érzésmedrőbe; lassan kap új lendületeket az öröklött nyelv méltóságos régi folyama. Talán ha nem volna ily kész, öröklött, régi, méltóságos, ha nem volna ősi forrásból eredő sűrű víz, mély mederben: nem is lett volna alkalmas annak a nagy lendületnek befogadására, mely itt készülni látszott: a méltóságos nagy líra, az új magyar óda lendületének.

Ezt az új lendületet adhatta volna meg az angol hatás.

Ifjú költők rendszeren tiltakozni szoktak az ellen, hogy ők valamely hatás alatt állanak: pedig a szellemi életnek éppoly kevésbé van autogenezise, mint a testinek; minden új irodalmi egyéniség egy nagy megtermékenyülés eredménye, s mennél erősebb és mennél távolibb a hatás, többnyire annál termékenyebb. Riedl Frigyes első kérdése minden új íróról: "Kinek a tanítványa?" - ami ellen persze az új írók, a rosszul megértett eredetiség modern babonáiban elfogódva kissé komikus sértettséggel kapálóznak; holott nincs természetesebb és tudományosabb kérdés, s a régi nagy írók éppoly kevésbé szégyellték volna magukat tanítványoknak vallani, mint a festők. Az irodalom egységes valami: a lendületek egymást indítják, és semmi sincs magában. A mi fiatal költők az angolok tanítványa: ez volt az a termékeny hatás, mely szülője lehetett volna a nagy lendületnek. Az idegen s kizárólagosan szellemi légkörben, a magas, filozóf lantosok könyvei között a naturalisztikus, gyalogolni szerető magyar múzsa is magasabb levegőkbe lendül, és az ősi, öröklött magyar mélabú, mely csodálatos oblomovizmussal mindig házi s hazai bajokon szokott keseregni, valahogy szétömlik a nagy mindenségen, mint eddig csak kevészer: Madáchnál, Eötvösnél, Vajdánál talán. Így születik meg a nagy filozófiai óda, e legnemesebben konzervatív hangon, és olyan tökéletes, széles lendületű strófákban, amilyeneket ma nagyon kevesen tudnak nálunk írni:

**Az ember vérig érzett szenvedelme
nagy áradattal zúgva vesz körül.
Vívóva küzd az elhanyaglott elme:
kétsége vállaimra nehezül.
A vonzódások kínját érzem.
A minden eszme szelleme enyém;**

enyém a vágy, enyém az értelem
az értelmetlen vágyak éjjelén.

Egy istent sejtek minden holdsugarban,
álmokkal álomom oly övezve száll,
és egyre jobban elmerül az árban:
a képzelés körében nincs határ!
Szerelmek! Vágyak! Börtönök! Világok!
Nyomorúság! Erők! Üres terek!
Jajok! Fájdalmak! Messze pusztaságok!
Hitek! Halandók! Népek! Istenek!

A szavak még mindig erősen a mesterekre vallanak: de a szárnyak mindjobban kibontakoznak, s mindig ragyogóbb lesz a lendület. S a szárnyaló énekek lassankint bizonyos fanyar hang vegyül: mint amely madár szárnya véletlen a tengerbe csapott, megnedvesült és most sós csöppek nehezítik. Ez a fanyar hang már teljesen egyéni, és a földhöz tapadt **magyarnak** a hangja: a szárnyalásban az ürességet is érzi, mint Ádám, mikor az Űrbe száll Luciferrel, s a magasban keserű nosztalgiával rántja meg a száját:

Ó jaj, hajóm de messze száll, de messze!
Űrjít az álom elbódít a dal:
utunk az Űr zavart terébe veszve
örök, s elérhetetlen létre vall.
Hangom zavarhatatlan csendbe hal,
ahonnan visszatérni nem lehet:
s a kóros álom lakja lelkeimet.

Mégis tudja, hogy e magas szárnyalásban van az ő ereje, s ha ennek elhagyja lendülete: "nem ég a kintől majd a homlokom, de lelkesült erőm se lesz soha". Így mindenik versében, még az igénytelenebb szerelmi versekben is, különös módon összeolvad a fanyar kiábrándultság a nagy, szinte mitológiai pártosszal:

Parázs homokban tikkad a patak:
igénytelen moszat se nő nyomában:
erőim egyenkint elfoszlanak,
költő kívánságom bujdos hazátlan.
Érett szerelmek királyserlegét
nyújtám feléd és nyújtottam hiába:
a nagy szerelmek vándoristenét
temetted el a föld szívó porába.

Kissé ködös még ez a pátosz: de a reggel friss köde ez, az ifjúságnak aranyos köde. A nap, az élet nagy napja, valóban csak most kezdett még emelkedni, maga sem tiszta józan világosság még, hanem mesebeli tűzhegy a láthatáron. A reggeli ködben még minden elmosódott, az egész táj inkább álomnak látszott, mint valami csodás délszigeti szűz lapály, "hol száz arany fa sugdos egy mesében". Ki hitte volna, hogy ez az egész fiatal sziget egyszerre el fog süllyedni, mielőtt a nap jóformán fölkelhetne? Egy fiatal ember halála mindig egy világ megsemmisülését jelenti. Nemcsak a kedves jó fiú veszett el, nemcsak akit kívülről ismertek, "az ottani úri társaság egy rokonszenves fiatal tagja", mint az újságok írták: hanem elveszett a világ is, amit belül hordott, a fényes reggeli mikrokozmosz. Egy világ.

Ki tudja - az ember a legsötétebb dolgokban is keres vigasztalást, ha csak lelki önvédelemből is -, neki tán jobb volt így? Ki tudja: tán mire fölkelte volna a nap, iszonyú fájdalommal szakadt volna föl az érzékeny lélek aranyköde, sértően józanított volna a tiszta fény: talán csak az álmok és ködök fájdalmas emlékei maradtak volna és értelmetlen vágyak? Ez a fiú a szomorú okosság előrelátásával félt már úgyszólván az "érzések halálától", amiről utolsó ódáját írta a háború előtt. Félt az élet hegyfokára jutni, ahonnan minden gyilkos tisztasággal látszik, élesen süt a nap, a pára visszafordul, fölszárad a könny és "kiszerved a szenvedély": elfoszlik -

**elfoszlik ott: az ember él tovább csak,
elmúlt érzések ránca homlokán;
a vágy él és értelme nincs a vágynak -**

Amitől az ifjú félt, nem teljesedett: a sziget nem lassan hervadt el, hanem egyszerre süllyedt a legnagyobb tenger alá, teljes reggeli pompájában, talán ismeretlen növények csíráival, virágzó szőlőtőkékkel, melyeknek borát sohasem fogjuk kóstolhatni.

BÉKÁSSY FERENC ÉLETE ÉS HALÁLA

"a szépség, épség, ifjui vér,
tudás, tanulás, az isteni ér,
nők biztató szeme -- mind mit ér
ha menni kell neki, menni?"

Babits Mihály: Fiatal katona

Békássy Ferenc 1893. április 7-én született Zsennyén, Vas vármegyében, abban a családi kastélyban, amely ma is áll és alkotóházként fogadja a vendégeket. Apja Békássy István főispán, anyja Bezerédy Emma. Békássy a tizedes években, édesanyja pedig a huszas-harmincas években is (Kis-) **Sennyének** írta a település nevét, híven őrizve ezzel annak a névadó Sennye-nemzetségnek, később Sennye-családnak a hagyományát, amely a XIII. század elejétől kezdve birtokosa volt a falunak, illetőleg a XIX. század közepéig tulajdonosa a középkori alapokon épült kastélynak. (A helynév rövid **ny**-es írásváltozata **Kiszsenye** alakban Gulyás Pál: Magyar írók élete és munkái című műve 1940-ben megjelent II. kötete nyomán került bele, ellenőrizetlenül, a Magyar Irodalmi Lexikonba, majd innen örökítette tovább a Magyar Életrajzi Lexikon.) A cambridgei King's College adatai szerint Békássy Rum községet jelölte meg születése helyének, bizonyára hivatalos irataiban is ez volt bejegyezve, hiszen Zsennye közigazgatásilag Rumhoz tartozott és tartozik ma is. •

"Emanáció vagyok. Annak az értelmi állapotnak a kifolyása, melynek neve: ősmagyar nemesség" - ismerte föl, tudatosította önmaga számára helyét és szerepét az "Egy álom. 1913." című írásában. Ezzel egybehangzóan idézte föl őseit Schöpflin Aladár:

"Békássy Ferenc abból a dunántúli ősi magyar úri fajtából származott, amely már századok óta mindig szoros érintkezést tartott a kultúrával, s a múlt század magyar kultúrtörekvéseiben oly fényes szerepet játszott. A Kisfaludyak, Berzsenyiek fajtája ez és a Deák Ferenc fajtája. Anyai ágon a Bezerédyektől eredt, abból a családból, amely tipikus képviselője a múlt század közepe liberális eszméinek és korszakos kultúrmunkájának."

Az írói vénát Békássy a Bezerédy-családtól örökölte. Dédapja, Bezerédy György (1779-1863) a szombathelyi líceumban diákként elmondott ünnepi beszédét (1796) nyomtatásban hagyta az utókorra, és Szegedy Antóniát vette feleségül, Kisfaludy Sándor hitvesének, Rózának a hűgát. Ebből a házasságból született Bezerédy Elek, Bezerédy Amáliának, a Flóri könyve szerzőjének, az óvo-

dai nevelés magyar kezdeményezőjének az öccse, Békássy nagyapja. Ő Kiss Emát vezette oltárhoz (1862-ben), Kiss Jánosnak, Kazinczy kedvelt költőbarátjának, a felvilágosodás kora hangyaszorgalmú literátorának az unokáját. Békássy Ferenc tehát Kiss János ükunokája volt.

Szellemi fejlődése kibontakozásában, a környezet megteremtése által, Békássyra ősei közül a legnagyobb hatással nagyapja lehetett. Meglepetéssel bukkan rá olvasmányai közt, 1914-ben, nagyapja kéziratára: "**Kézirat. Nagypám Bezerédj Elek néhány hátrahagyott írása.** Nagyon érdekes feljegyzések könyvekről. Különösek."

Bezerédj Elek (1823-1894) a bécsi Teréziánumban végezte jogi tanulmányait, és a doktorátus megszerzése után diplomáciai pályára készült, ebben a szándékában azonban megakadályozták a negyvennyolcas események, majd az önkényuralom évei. A szabadságharcban nemzetőrként több dunántúli ütközetben vett részt. A világosai katasztrófa után visszavonult birtokaira, ahol valószínű mintagazdaságokat létesített. Európai műveltségű, irodalmat és tudományokat egyaránt kedvelő férfiú volt. Széchenyi István fiatalabb kortársaként beutazta Angliát, s nagy hatással volt rá, akárcsak Széchenyire, az angol gótika és neogótika, ezért később a zsenyei kastély átépítését és korszerűsítését neogótikus ízlésben végeztette el. Miben állt ez az átépítés? Tábla hirdeti ma is a portikusz falán: **Duplicavit crucem Alexius de Bezeréd** (benne a kronosztikon 1867-et mutat), vagyis **megkettőzte** az eredeti kereszt **alaprajzot**: mégpedig lényegében könyvtára számára építtette a második kereszt-szárat. Ebben a hatalmas könyvtárban (ma műterem) és a belőle nyíló olvasófülkében fogadta Deák Ferencet, aki több alkalommal fölkereste széles látókörű barátját. Szoros levelezésben is álltak, a haza bölcsének bizalmas levelei becses kincse volt - az 1945-ben elpusztult - zsenyei családi levéltárnak. A tudományok közül különösen a botanika iránt vonzódott, kéziratos növénytani munkákból nagy gyűjteménye volt. Botanikai jártasságának tanúbizonysága, a növények és fák iránti szeretetének máig látható emléke a kastély körül általa telepített huszonnégy holdnyi arborétum.

Ebbe a nagyapa teremtette művelt környezetbe, ilyen családi hagyományokba született bele Békássy Ferenc. A családi légkör értelem- és jellemformáló erejét találóan érzékeltette Schöpflin Aladár: "Minden jel arra mutat, hogy Békássy Ferenc már csecsemőkorától fogva kultúrától átítatott levegőt szítt magába, s megtalált minden eszközt arra, hogy a tehetség, az erkölcs és a művelődési vágy benne rejlő csírái kifejlődhessenek."

Babits Mihály pedig az ősöknek tulajdonította Békássy művészi érzékenységét, s úgy vélte, hogy a magyar nyelvet is tőlük kapta örökül: "S a szép magyar nyelvet öröklé, a legúribb, legfejlettebb, legízlésesebb magyar nyelvet, mit valaki, akinek apái már teleszították magukat Vörösmarty szavaival."

A könyvtár olvasófülkéjében azután már ő szívta magába Vörösmarty, Berzsenyi, Széchenyi, Arany, Madách, Vajda szavait. Békássy, aki középiskolai tanulmányait is Angliában végezte, magyar irodalmi műveltségét szükségképpen otthon szerezte. 1912-ben angol barátjához, J.M. Keyenshez írt levelében ejt szót arról, hogy a magyar klasszikusokat olvassa, akik "lehetővé tették nekünk, hogy elsajátítsuk saját anyanyelvünket". 1914-1915-ben készített feljegyzései szerint a XIX. századból Széchenyi Hitel és Világ című művei, továbbá Vajda János költeményei és Endrődi Sándor antológiája, A magyar költészet kincsháza (1895) szerepeltek olvasmányai között.

Nem hiányoztak a könyvespolcra (vagy asztaláról) a legmodernebb költők és írók művei sem. Bizonyára hasonlóan ahhoz - de talán nem annyira hivalkodóan -, amint azt Duczynska Ilona 1915 nyarán látta a költő nagynénjének, Békássy Elemérnének óbaroki kastélyában, ahová a Nyugat és a Modern Könyvtár kötetei jártak, s "a pipázó nagyasztalán fekszik a "Herczeg, hátha megjön a tél is!", az "Illés szekeren", a "Szeretném ha szeretnének", minden, minden, ami modern és magyar." Hogy a költő kezeügyében voltak a legfrissebben megjelent kötetek, azt az előbb említett jegyzeteiből is látjuk: 1914-ben Ady Endre: Ki látott engem? című verseit és 1915-ben Vargha Gyula költeményeit olvasta. Hogy milyen alaposan ismerte és milyen mélyen értette Ady, A Holnap, majd a Nyugat körül kialakult modern költészetet, azt az 1913-ban keletkezett (s ebbe a kötetbe felvett) tanulmánya fényesen tanúsítja.

A Békássy-gyerekek neveltetésének irányítója - a jelek egyértelműen arra vallanak -, az angolul, franciául, németül olvasó, 1907-ben egy angol nyelvű munka fordításával is jelentkező, művelt édesanyjuk, Bezerédy Emma (1865-1944) volt. Legidősebb lányától, Antóniától (Görgy Józsefnétől) tudjuk: az ő eszméje és elhatározása volt, hogy mind a hat gyermekét Angliában iskoláztatja. Így került Antónia után Ferenc tizenkét éves korában az Angliában akkor még egyetlen koedukációs intézetbe, a dél-angliai, Petersfield melletti Bedales Schoolba. 1905-től 1911-ig tanult itt, s Duczynska Ilona tájékoztatása szerint a rövidebb szünidőket, testvéreivel együtt, a bedalesi iskola közelében élő Jarincov-család körében töltötte: Jarincovék progresszív család voltak. Könyvet is írt, úgy emlékszem, Jarincovné: Russia, the

country of extremes - Zsennyén megvolt: az orosz forradalmi mozgalmakról való ismereteim első forrása!" Az emlékező szavait két irodalmi vonatkozással erősíthetjük meg és egészíthetjük ki. Az egyik az, hogy a Bezeredy Emma által "Hogyan születünk. Levél a szülőkhöz gyermekeik számára" címmel fordított, 1907-ben Budapesten megjelent népszerű pedagógiai munka szerzője Jarincov Dimitrijné volt. A másik pedig az, hogy Jarincov: Russia című könyve Békássy olvasmányai közt, 1914-ben, olyan műként szerepel, amelyről kritikát írt a Cambridge Review-ban. A Bedales Schoolban töltött esztendeiről - legalábbis egyelőre - bővebb tudomásunk nincs. Annyit azonban bizonyosra vehetünk, hogy már ebben az időben kétnyelvűsége tette szert, úgyhogy angol diák-társaival egyenlő szinten foghatott hozzá egyetemi stúdiumaihoz.

Békássy 1911-ben kezdte meg egyetemi tanulmányait, mégpedig történettudományi szakon, Cambridgeben a híres King's College tagjaként. A Király Kollégiumba való felvétele akkor is mérföldkövet jelentett volna életében, ha a diákok szokványos útját járta volna. Ám nagyobb lehetőségek nyíltak meg előtte.

Kollégiumi pályafutásának - úgy tűnik föl, mindjárt a kezdetén - barátot és pártfogót talált a cambridgei és egyre inkább az angol szellemi életben fontos szerepet betöltő, a nála tíz évvel idősebb, a kollégiumnak immár szenior-tagjává választott John Maynard (később Lord) Keynes (1883-1946) személyében (aki a két világháború között nemzetközi hírű közgazdász, majd a második világháború után Marshallal együtt Nyugat-Európa újjáépítője s végül 1946-ban a Világbank megalapítója lett). Ennek a meleg barátságának korai jelei azok a - King's College-ban őrzött - levelek és levelezőlapok, amelyeket 1912-ben a szünidőre hazautazott Békássy írt Keynesnek, aki még az év szeptemberében meglátogatta fiatalabb pártfogoltját zsenyei otthonában. S aki-nek sorsszerű szerep jutott Békássy Ferenc életében -- és halálában.

Keynes barátsága ugyanis Anglia akkori legelevenebb szellemi életében való részvétel lehetőségét biztosította számára. Mégpedig azáltal, hogy felvették az "Apostoles" tagjai közé, a Tennyson alapította viktoriánus és gregoriánus szellemi nagyságok, a cambridgei egyetem legkiválóbb diákjainak zártkörű irodalmi klubjába. Ebben az időben Keynes volt az "Apostolok" társasága "fő csillaga s mozgató szelleme" - ahogy Cs. Szabó László írja. Keynes londoni lakásának - amelyet Virginia Woolfékkal közösen bérelt -, a híres Brunswick Square-i házának is állandó vendége volt Békássy, és résztvett azokon a keddi esti társalgásokon, amikor a meghívottak saját műveikből olvastak

föl. Ebből a körből, mintegy az "Apostolok" mellékajlásából nőtt ki a huszas-harmincas években az angol és világirodalomban nagy ízlésváltást jelentő Bloomsbury Group. A magyar költő, műfordító és tanulmányíró nemcsak egyenrangú, hanem kedvelt és ünnevelt tagja lett az összejöveleteknek. Emlékét a XX. századi Anglia olyan szellemi nagyságai idézték írásaikban, mint a költő Rupert Brooke, a regényíró David Garnett és E.M. Forster, a művészettörténész Roger Fry, a filozófus Bertrand Russel, az esszéista F.M. Lucas. S nem utolsósorban Leonard és Virginia Woolf azzal, hogy 1925-ben kiadták Békássy angol nyelven írt verseit.

Ebben a termékeny szellemi légkörben születtek Békássy angol nyelvű írásai. Két prózai mű, az 1912-ben a King's Collegeban pályadíjat nyert munka, a "Browning, az íróművész" című pompás esszéje és az 1913-ból való, "egy ismert angol kritikus felszólítására" az angol közönség számára készített és Cambridgeben felolvasott "Magyar költészet 1906-óta" című tanulmánya: amelyben máig érvényes megállapításokat tett Ady, Babits, Kosztolányi költészetéről; amelyből Schöpflin Aladár joggal emelte ki nemcsak azt, hogy szerzője "kongeniálisan olvassa a költőket", hanem azt is, hogy "mennyire benne élt, angol környezetben is, a magyar irodalom törekvéseiben"; és amely annál becsesebb, mert szövegébe Ady, Babits, Kosztolányi verseinek angol fordítását szőtte. Jórészt ezekben az években írta angol nyelvű verseit, köztük az Adriatica című hosszabb lélegzetű, többszáz soros költeményt, amelyben egy adriai vitorlásbolyongás leírása keretében angol barátai jellemrajzát nyújtja. S végül - mint Gál István meggyőzően valószínűsítette -, az ő Madách iránti lelkesedésének köszönhető, hogy "Apostol"-társa, C.P. Sanger prózai fordításában Leonard és Virginia Woolf 1933-ban kiadta Az ember tragédiáját.

Keynes köréhez tartozott, a Brunswick Square-i estéket látogatta az akkor londoni orvostanhallgató, Noel Olivier, Sir Lawrence Oliviernek unokahúga, akihez Békássyt erős érzelmi szálak fűzték. Ismeretségük a Bedales Schoolban töltött éveikre megy vissza, ahol iskolatársak voltak. "Az egykori pajtáságából szerelem lett, legalábbis Békássy részéről" - jegyzi meg Gömöri György, majd így folytatja: Noel "azok közé a kisportolt testű, szabadszellelmű és kissé férfias természetű lányok közé tartozott, akik erősen vonzották a kor legműveltebb, kifinomult ízlésű és enyhén neuraszténiás fiatalembereit. Egyidőben Rupert Brooke, a költő volt belé szerelmes: őt váltotta fel a hódolók sorában a King's College másik diákja, Békássy." Noel tehát a költő szerelmi verseinek ihletője, a halálba menve szívét az ő emléke járja át... Az

idillt s egyúttal a békés angliai diákéveket ugyanis a háború okozta drámai körülmények szakították meg örökre.

"Félig külföldön nevelkedtem, de csak annyira, hogy érzem, milyen igazán idegen vagyok itt (ahol igen szeretek lenni)" - vallotta meg Babitsnak 1914. januárjában Cambridgeből írott levelében. Ez az érzés, írásaiban másutt is megnyilatkozó kötődése hazájához, erős magyarságtudata készítette arra, hogy egy félévvel később, a háború kitörésének hírére, hazatérjen Magyarországra. Miután letette utolsó egyetemi vizsgáit és megszerezte a bölcsészdiplomát történelemből, 1914. augusztus 11-én, egy nappal azelőtt, hogy Nagy-Britannia hadat üzent az Osztrák-Magyar Monarchiának, legkisebb húgával, Klárával elhagyta Angliát. Elutazásuk körülményeit David Garnett Önéletrajzában így adta elő:

"Maynard mesélte nekem, hogy sikerült neki elegendő pénzt szereznie Békássy Ferenc részére, hogy előző éjjel elhagyja Angliát. A bankok moratórium miatt mind zárva voltak, és Békássy aggodalmaskodott, hogy visszatérhessen Magyarországra harcolni. Anglia és Ausztria-Magyarország között nem történt meg a hadüzenet addig a reggelig, amikor Békássy elutazott. Azt mondtam Maynardnak, meg kellett volna tagadnia a kölcsönt két okból is. Tudniillik, hogy egy barátját halálba küldi, és vele az ellenség erejét növeli. Maynard vehemensen tiltakozott ez ellen mondván, minden érvet felhozott, hogy rábeszélje Békássyt a maradásra. De minthogy ez nem sikerült, mint barátnak nem volt joga ahhoz, hogy nézeteit erővel kényszerítse rá, vagy hogy megtagadja a segítséget. Tisztelte Békássy felfogását, bár sajnálkozott döntésén... Úgy tűnik nekem, Maynardnak elvben igaza van, de a gyakorlatban több érv szól az én nézetem mellett. Békássyt a Kárpátokban megölték. Ha 1918-ig itt internáltak volna, valószínűleg élne ma is, Maynardnak barátjával kapcsolatos emelkedett felfogása valójában barátja életébe került. Ismertem Békássyt mint Noel barátját és mint egy rendkívül bájos, nyájas és elbűvölő személyiséget. De akkor még nem ismertem verseit, amelyeket később Leonard és Virginia tett közzé." (Gál István fordítása)

Ez tehát Békássy Angliából való elutazásának hiteles története. Annyi bizonyos, ha Keynes nem ad neki pénzt, akkor nem tud elutazni, és életben marad. Mert az angliai internálás - épp befolyásos kapcsolatai révén - semmiképp sem juttatta volna őt Kuncz Aladár franciaországi internáltságának sorára. Közvetett bizonyítékunk is van erre, Békássy öccse, János ugyanis nem követte bátyja példáját, hanem Angliában maradt, egyik barátja birtokára vo-

nult vissza, s internálása abból állt, hogy nem hagyhatta el a háború idején a birtok területét. Keynesnek azonban mégis igaza volt abban, hogy önkényesen nem avatkozhatott bele barátja életébe akarata ellenére. Békássy ugyanis - ez egyértelműen megállapítható -, haza akart jönni. Így töltötte be sorsát. Keyneshez intézett utolsó, 1915. januárjában kelt levelében nemcsak arról ír, hogy nem kívánczik vissza Angliába, mert úgy érzi, "erős gyökerei vannak" Magyarországon, hanem azt is kifejezi, hogy - bár megvan a véleménye a háborúról -, mégis részt akar benne venni: "Nem írhatom meg, hogy mit gondolok a háborúról, de még ha megtehetném is, irtóznék tőle: benne akarok lenni, és elfelejteni, amit gondolok róla."

Amit a cenzúra miatt nem írhatott meg levelében, azt lényegében megtudhatjuk verseiből. Az 1914. szeptemberében Pápán, a kaszárnyában keletkezett **De hidegen** című versében például így sóhajt fel:

De hidegen fuj az ős szél...
De sűrűen hull a falevél!
De véres az északi nagy csatatér!

Learattuk itt a termést rég;
Mikor lesz ott aratás elég?
Arató katonák! Mikor lesz elég?

Az 1915. áprilisában írt **Ha majd virágot láttok...** című versében pedig a véráldozat hiábavalóságának a gondolata merül föl:

Virit-e a virág
Ifjak sirjainál?
Frissen hantolt halom fölé
Hajol-e rózsaszál?

A szellő sugdos-e
Hiába hősöket
Vértől irtóztató mezőn
Hol eltemettetek?

Egyelőre ugyan - azt írja említett levelében Keynesnek -, neki jót tett a háború, "feltéve, ha nem halok meg benne". Hogy lelkét mennyire átjárta a halálsejtelem, érzékeny idegrendszere mennyire jelezte közeli halálát, azt nyomon követhetjük verseiben, különösen a Noelhez szólókban.

Noelhez 1915. májusában írt (ugyancsak Cambridgeben őrzött) levelében előbb nosztalgiával fordul közös múltjuk felé: "Öt nap múlva indulok a front-ra... egy hete még sokat gondoltam arra, hogy Brunswick Square 38 nincs töb-

bé, hogy körülöttetek minden megváltozik, bár azt hittem, sohasem fog változni, milyen szomorú, hogy gondolom, semmi sem lesz olyan, amilyen volt." És még egyszer felcsillan a viszontlátás reménye: "Gyakran gondolok rátok. És majd találkozunk, ugye, egyszer még találkozunk?" A levélben mégis a halál előérzete dominál. Arról ír Noelnek, hogy milyen elbűvölően szép a természet, s a természetten át megélt teljességélmény készít fel a halálra. Majd ezzel zárja gondolatmenetét: "Egy életben minden fontosabb annál, hogy az miként végződik, mert amikor meghalok, más születik helyettem." Ezt a gondolatot foglalta utolsó verseinek egyikébe, az éppen ezért nyilvánvalóan Noelnek szóló **Holtomiglan** címűbe. Az orosz front és a katonasírok árnyékában jelenik meg a nemzedékek kicserélődésének az eszméje, az Arany János által is kifejezett **Sejtelem**, vagy inkább ennek profán változata.

Arany J.: Sejtelem

Betakarít régi rakott csűrbe,
Vet helyemre más gabonát cserébe.

Békássy F.: Holtomiglan

S ha csűrbe takarít az élet,
Majd ad helyettem másikat.

Arany Istene helyébe az **élet** került, s így a megnyugvást sem Arany versének alanya, hanem a szerelembe vetett hit nyújtja:

Valahol künn orosz határon
Lesz az utolsó pillanat,
S ha csűrbe takarít az élet,
Majd ad helyettem másikat.

Jöjjön a másik, én hadd menjek,
Nekem az érzés kinja sok,
Íólem nem múlik el szerelmem
Én most is még: rád gondolok.

Nekem nehéz az emlék terhe,
S hínak a katonasírok,
De hogyha jó utolsó percem
Én akkor is rád gondolok.

Alighogy kikerült az orosz frontra, 1915. június 22-én, Bukovinában Csernovic mellett, Dobronucnál hősi halált halt.

Angliából való elutazásának körülményeit ismerve, elgondolhatjuk, halálhíre milyen mélyen érinthette legjobb barátját, Keynest. Nem kétséges: neki köszönhető, hogy táblát állítottak Békássynak a cambridgei King's College hősi halottai emlékének szentelt kápolnában. Ezzel kapcsolatban egy tévhitet kell eloszlatnunk. Azt tudnillik, hogy a tábla a huszas években került a ká-

polna falára, azután hogy Békássyné Cambridgebe utazott, hogy fia angol nyelvű verseit összegyűjtse. A tábla ott volt már 1917-ben, hisz Babits ekkor adott hírt róla, s a tettet jelképesnek tekintette. Amikor ugyanis a B.F.-ről írt nekrológiáját az Irodalmi problémák kötetébe foglalta, a csatlakozó jegyzetben ezt írta: "S a cambridgei King's College emléktábláján, mely a világháborúban elesett diákok neveit hirdeti, az ő neve is ott ragyog, ki az entente ellen harcolva esett el: gyönyörű bizonyosságul, hogy egy kultúra vesztesége (mikor nagyobb, mint ma?) minden nemzeté."

Befejezésül zarándokoljunk el képzeletben a kápolnába a legavatottabb vezető, Cs. Szabó László kalauzolásával:

"Elhúzódott a zivatar, indulni kell Lucas-éktől, különben ránk sötétedik. Megyünk a Király Kollégium kápolnájába. Kápolna e világcsoda hivatalos neve, mivel a két egyetemi város kollégiumainak név szerint csak kápolnájuk lehet. A valóságban Anglia lélegzetállító, egyik legszebb gótikus temploma, legyezőboltozatával, faragott cseppköveivel, antwerpeni festett ablakaival. Már alig lehet látni a főhajó nyirkos, néma homályában. Lucas jobbkézt egy oldalkápolnába vezet; ott még dereng valami világosság. Bevésett nevek és nevek és nevek és nevek húzódnak végig oszlopokban a bal oldali falon. Rupert Brooke az egyik seregfő a halottak élén. S különállón, a kapupillér lábazatán a volt diák és állítólagos ellenfél neve: Békássy Fereñc. Hibátlanul, az ékezetekkel. A hősi halottak kápolnájában vagyunk. Flandria és Bukovina sarába vetve eltűnt Európa színe-virága."

BÉKÁSSY FERENC MŰVEI

- Elmerült sziget. Versek. Bp. 1915. 113 l., 1 műmelléklet (fénykép).
Békássy Ferenc hátrahagyott művei. Fantáziák és gondolatok
- I. Versek. Bp. 1916. 147 l., 1 műmelléklet (fénykép)
Békássy Ferenc hátrahagyott művei. Fantáziák és gondolatok
- II. Próza. Bp. 1916. 194 l., 1 műmelléklet (fénykép)
Békássy Ferenc hátrahagyott művei. Tanulmányok és jegyzetek
- I. Írókról és irodalomról. Bp. 1917. 240 l.
Adriatica and other poems. Published by Leonard and Virginia Woolf at the Hogarth Press. London, 1925.

BÉKÁSSY FERENC RŐL ÉS MŰVEIRŐL SZÓLÓ ÍRÁSOK

Babits Mihály: B.F. huszárönkéntes: elesett az északi harctéren, 1915. június. Nyugat 1915. II. 824-828. Újra: B.M.: Irodalmi problémák. Bp. 1917. 269-277, 285; 1924.² 274-282, 298; B.M.: Esszék, tanulmányok. Bp. 1978. 423-429, 820-821.

Schöpflin Aladár: Békássy Ferenc. Huszadik Század 1917. I. 145-147.

Schöpflin Aladár: Békássy Ferenc. Egy háborúban elesett költő emlékezete. Vasárnapi Újság. 1917. 4.sz. 66. (arcképpel)

Az **Elmerült sziget** című kötetéről:

Tóth Árpád: Nyugat 1916. I. 376-377. Újra: T.Á.: Bírálatok és tanulmányok. Debrecen. 1939. 41-43; T.Á.: Összes művei 4. Próza művek. Bp. 1969. 26-27, 330.

Pekár Gyula: Budapesti Hírlap 1916. 23.sz. 14.

-c. (**Boros Ferenc**): Élet. 1916. 4.sz. 355.

(?): Új Idők. 1916. 10.sz. 251.

(?): Az Újság 1916. 57.sz.

Az **Elmerült sziget**, a **Fantáziák és gondolatok I. Versek** és **II. Próza c.** kötetekéről:

Farkas Zoltán: A Cél 1917. 7.sz. 446-447.

A **Fantáziák és gondolatok II. Próza c.** kötetéről:

Kosztolányi Dezső: Nyugat 1917. I. 506-507. Újra: K.D.: Kortársak I. Bp. 1940. 56-58; K.D.: Írók, festők, tudósok 2. köt. Bp. 1958. 52-54; K.D.: Egy ég alatt. Bp. 1977. 530-531.

-c. (Boros Ferenc): Élet 1917. 5.sz. 123.

A **Tanulmányok és jegyzetek I. Írókról és irodalomról** c.kötetről: (Schöpflin Aladár?): Vasárnapi Újság 1918. 8.sz. 124-125.

-c. (Boros Ferenc): Élet 1918. 12.sz. 283.

Mándy Gyula: Magyar Figyelő 1918. II. 87-88.

Az **Adriatica and other poems** c. kötetéről:

(?): Szózat 1925. június 14. 17.

II.

Vas István: Rapszódia egy őszi kertben. Versek és úti jegyzetek. Bp. 1960. 98-99.

Cs. Szabó László: Egy kísértet föltámadása. B.F. Új Látóhatár 1961. 83-86. Újra: Cs.Sz.L.: Őrzők. Bp. 1985. 551-558.

Gál István: A Nyugat angol kapcsolataiból I. Békássy Ferenc és Cambridgei emléktáblája. Filológiai Közlöny 1964. 417-419.

Éder Zoltán: Babits a katedrán. Bp. 1966. 159-160.

Syposs Zoltán: "És hát nem lesz idő!" Békássy Ferenc emlékezete. Életünk 1968. I. 103-108.

Szabó Zoltán: Egy elfelejtett Ady-kritikusról. Irodalomtörténeti Közlemények 1969. 464-465.

Gál István: A Hungarian at Kings'. The New Hungarian Quarterly. 1971. (No. 41.) 188-191.

Károlyi Antal: A zsennyei Sennyey udvarház. Vasi Szemle 1971. 443-456.

Gál István: Virginia Woolf Madách-kiadása. Nagyvilág 1973. 1069-1073.

Gál István: Békássy Ferenc a magyar és az angol irodalomban. Életünk 1976. 3. 241-253.

Gál István: "Rosti Magdolna", a Nyugat rejtélyes angol szakértője. Irodalomtörténet 1976. 942-951.

Gömöri György: Magyar költő emlékezete Cambridgeben. Magyar Nemzet 1979. szeptember 12. 4.

Gál István: Békássy Ferenc hagyatéka. Magyar Nemzet 1979. szeptember 30. 14.

C. Harrach Erzsébet -- **Kiss Gyula:** Vasi műemlékek. Szombathely, 1983. 514-515.

JEGYZETEK A VÁLOGATÁSHOZ

Válogatott versek

A verseket az **Elmerült sziget** és a **Békássy Ferenc hátrahagyott művei. Fantáziák és gondolatok I. Versek** című kötetekből válogattuk. Az első kötetben valamennyi vers keltezve van, a másodikban datálás nincs. Az első kötetből a verseket a megjelölt időrend szerint állítottuk össze, a második kötetből vettek pedig gondolati és hangulati tartalmuk alapján osztottuk be a datált versek sorába. A versek szövegét - más fogódzók híján - a kötetek helyesírása szerint közöljük.

Magyar költészet 1906 óta

A **Tanulmányok és jegyzetek I. Írókról és irodalomról** című kötetből közöljük, innen való az 1913-as keltezés is.

Az önmagában is figyelemre méltó tanulmány jelentőségét külön megvilágításba helyezi az, hogy angol közönség számára készítette szerzője. Keletkezéséről a kötet bevezető soraiban ugyanis a költő édesanyja, Békássy Istvánné a következőket jegyezte föl:

» Az itt közreadott tanulmányok egyik-másika talán magyarázatra szorul. A "Magyar Költészet 1906 óta" címűt szerzője először angolul írta és olvasta fel Cambridgeben egy ismert angol kritikus felszólítására. Később ugyanezt a tanulmányt magyar közönség számára is meg akarta írni, s e célból az angol essaynek legtöbb részét lefordította. A tanulmány kerete természetesen más lett volna: "...elég régiek az Új Versek ma már ahhoz", írta megkezdett előszavában, "hogy az, ki a belőlük származott vagy velük megeredő új költészetet figyelemmel és szeretettel kísérte, de akit a mozgalom minden mellékes, azaz bár fontos, de mulandó, izgalma érintetlenül hagyott, megkísérthesse egységes képet alkotni az elmúlt évekről. A költők s a versek valódi művészi lényegéről lehet már írni s talán a mozgalom valódi forrásairól és útjáról is..." Egyes kapcsolatok és magyarázatok meg vannak jelölve

még, de megírva nincsenek. Közölni a tanulmányt ezért csak az angol verzióhoz híven lehetett. Úgy kell azt tehát tekinteni, mint az angol eredetinek néhány jelentéktelen rész kivételével maga a szerző által írt fordítását.

A magyar szöveget lényegében a mai helyesírás szerint adjuk, s csupán olyan, a maitól eltérő jellegzetességeket tartottunk meg, főként a közpon-
tozás terén, amelyekben következetességet tapasztaltunk. Néhány, egészen nyilvánvaló sajtóhibát kijavítottunk. A tanulmányba iktatott angol nyelvű versszövegeket változatlanul hagytuk.

Babits Mihály: B.F. huszárönkéntes: elesett az északi harctéren, 1915.
június című esszéjét az Irodalmi problémák első kiadásában lévő szöveg alapján a mai helyesírás szerint közöljük.

Békássy Ferenc fényképe a Békássy Ferenc hátrahagyott művei II. Próza
című kötetből való.

TARTALOM

A kis-zsennyei kastély...

Válogatott versek

A XX. század költői

Márciusi tavasz

Az ige

Érzések halála

Éjjeli hangulatok I. II. III. IV.

Hazám: az otthonom

Csodavilág (részlet)

Az elhagyott kert

Vissza

Amrita mondja

De hidegen...

Az év

Mert nem szeretttél

Remény

Ha majd virágot láttok

Ének

Holtomiglan

(Költő akartam lenni)

MAGYAR KÖLTÉSNET 1906 ÓTA

FÜGGELÉK

Babits Mihály: B.F. huszárönkéntes: elesett az
északi harctéren, 1915 június

Békássy Ferenc élete és halála

Békássy Ferenc művei

Békássy Ferencről és műveiről szóló írások

Jegyzetek a válogatáshoz

